

## Az argó ismerete mint a bűnözői közösségbe való beilleszkedés mutatója\*

### Egy női javítóintézetben végzett vizsgálat

Az alábbiakban ismertetett kutatás kísérlet arra, hogy az argót, vagyis a bűnözők nyelvét a bűnözői csoporthoz való csatlakozás mutatójaként használjuk.<sup>1</sup> Célunk az, hogy egy argóteszt segítségével eldöntsük, létezik-e bűnözői szubkultúra egy női javítóintézetben, és ha igen, a bentlakók fokozatosan beilleszkednek-e ezen szubkultúrába.

A nyelv stratégiai változó abban a tekintetben, hogy ez olyan magatartásforma, melyet a nyelvhasználó másokkal való interakció útján sajátít el. Mivel a nyelv csoportproduktum, feltételezhető, hogy az egyén az argót más, ezt a speciális nyelvet már ismerő egyénnel való érintkezés útján tanulja meg.<sup>2</sup>

Ezenkívül az argó egyrészt a bűnözői technikák és eszmék, másrészt a bűnözői magatartás értékelésének és normáinak kifejezőjeként funkcionál. Tehát a nyelv egyszerre deskriptív, emotív és normatív jellegű.<sup>3</sup>

\* BONDESON, ULLA: Argot Knowledge as an Indicator of Criminal Socialization. (A Study of a Training School for Girls). In: *Scandinavian Studies in Criminology. Volume 2. (Aspects of Social Control in Welfare States)*. Oslo, Universitetsforlaget, 1968. 73–107.

<sup>1</sup> Argot-nak eredetileg a koldusok és csalók közösségét nevezték az „Argot birodalmában”. Nyelvüket *le jargon de l'Argot*-nak [az Argot nyelve] nevezték, ez a név rövidült később *argot*-vá. A legrégebbi ismert argó szójegyzék, amely 1455-ből, a „Compagnons de la Coquille” nevezetű bűnbanda bírósági tárgyalásának idejéből származik [Villon életéből *coquillards*, avagy kagylósok néven ismerjük őket — *A szerk.*], csaknem kizárólag a tolvajok és csalók különböző fajtáira vonatkozó elnevezéseket tartalmaz. Jó képet kaphatunk az effajta hierarchikus bünszövetkezetekről néhány olyan későbbi hiteles leírásból, mint például a „Vie genereuse des Mercelotz, Gueuz et Boesmiens, contenant leur facon de vivre, subtilitez et Gergon” (1596) [A zsoldosok, koldusok és cigányok hősi élete, életmódjuk, észjárásuk és nyelvük], amely *Pechon de Ruby* [az argóban: 'gyors eszü tolvajtanonc'] álnéven jelent meg. Másik ilyen forrás a „Jargon de l'Argot reformé” [Az Argot megújított nyelve] (1628), mely esetében a szerző (esetleg a kiadó) neve (*Ollivier Chereau*) egy, az „Argot”-hoz szülő ódában található akrosztichonból olvasható ki. Az egyik szakmai csoportnak (*les Archisupposts*) volt a feladata, hogy a tolvajársadalom tagjainak (*les Argotiers*) megtanítsa a titkos nyelvet, és hogy szükség esetén meg is újítsa azt. Az argóval kapcsolatos régi francia források kritikái áttekintéséhez ld. SAINÉAN (1912).

A német tolvajnyelvet (*Rotwelsch, Gaunersprache*) AVÉ-LALLEMANT (1858–62) tanulmányozta átfogóan. Az angol tolvajnyelvvél, a *cant*-tal kapcsolatos régebbi forrásokat JUDGES (1930) adott közre.

<sup>2</sup> Vö. SUTHERLAND „differenciális asszociáció” elméletével (1956).

<sup>3</sup> Jóval SAPIR és WHORF előtt IFJ. TEGNÉR svéd nyelvész alapos elemzést készített a nyelvnek a gondolkodásra kifejett hatásáról. Később, az újabb pszichológiai és filozófiai elméletek alapján SEGERSTEDT (1944) írta le a jelek és a normák közötti kapcsolatrendszerét.

CRESSEY (1953) szerint bizonyos bűnözői tevékenységre utaló verbális kifejezések elsajátítása fontos lépcsőfok a bűnözővé válás folyamatában. Például a sikkasztó mindig kölcsönvételeként és nem lopásként értelmezi tettét, így nem is tekintve magát bűnözőnek.

Az eufemisztikus kifejezések nagy száma valóban jellemző az argóra. A västgötäi házalók által használt *tjack*, mely 'áru'-t jelent, az argóban a lopott áru megnevezésére szolgál, az *intjack* jelentése pedig nem 'vásárlás', hanem 'betöréses lopás'. Hasonlóképpen a csavargók által 'birtokolni, megszerezni' értelemben használt *kamma* ige az argóban 'lopni' jelentéssel bír. A prostituált tevékenységére utalhat például a *gå på stritan* (tkp. kiteszi magát a placra) vagy a *gå på sporten* (tkp. nyomul a versenypályán) kifejezés. Késelésre vonatkozó eufemizmus a *kittla* 'csiklandozás', a gyilkosság eufemisztikus igéje például a *mula* (tkp. elvisz egy körre).

Köztudott, hogy könnyebben születik meg az emberben „csúnya” gondolat, ha azt valaki „idegen” nyelven fejezi ki. SUNDT (1852: 272) szerint nehezebb valakit lopásra rábírní, ha a 'lopni' igét használja a csábító, mint ha a *purra*, a *spana*, a *haata* vagy a *tjaara* szavakat használná (mind a 'lopni' ige argó megfelelői).<sup>4</sup> Ezt SUNDT azzal magyarázza, hogy az ember anélkül tudja használni ezeket a szavakat, hogy a „Ne lopj!” isteni parancsolat eszébe jutna. Emellett azonban azt is meg kell említeni, hogy míg a 'lopni' szónak negatív konnotációi vannak, addig például a *tjaala* szó a bűnözők számára pozitív jelentésárnyalattal bír, így használatának közvetlen normatív hatása is lehet. Az a személy, aki viszszautasítja a 'tolvaj' titulust, esetleg büszkén vállalja *snokis*, *pickus*, *repus* vagy *baro tjaar* mivoltát (a 'tolvaj' szó argó megfelelői).<sup>5</sup> Ezek a kifejezések tehát pozitív jelentésárnyalatúak, így mozgatóerőként hatnak.<sup>6</sup>

A pejoratív kifejezések szintén jellemzőek az argóra. A becsületesen dolgozó embereket az argó használói megvetően *knegare*-nek hívják, tehát olyanoknak, akik mindennapi kenyerükért verejtékezve dolgoznak (vö. a francia *pue-la-sueur*-rel). Ugyanilyen megvetés tükröződik a tisztességes polgárra (a nyárspolgárra) vonatkozó kifejezésekben, például: *legit-stiff* (tkp. törvénytisztelő tökfilkó), *up-and-up ghee* (tkp. feltörekvő, megtollasodó) és *working sucker* (tkp. dolgozó balek) az amerikai alvilág nyelvében.<sup>7</sup> Hasonlóképpen, az Egyesült Ál-

<sup>4</sup> A *tjåla* alakhoz, melyet argótesztünk is tartalmaz, sok bentlakó olyan szinonimákat társított, mint a *blåsa*, a *bånstra*, a *le*, a *repa*, a *sno* vagy a *spana*. A tolvajnyelvben nagyon sok szinonima létezik a 'tolvaj' és a 'lopni' szavakra.

<sup>5</sup> Ld. IVERSEN (1944: 103; 1945: 166; 1950: 70), GJERDMAN (1950: 125).

Vö. a 'gyilkos' szó argó megfelelőivel kapcsolatos következő állítással: „Minden magára adó gengszter rossz néven veszi, ha gyilkosnak titulálják, ám ha a megnevezés *torpedo* vagy *dropper*, büszkén húzza ki magát” (MONTELEONE 1949: 5).

<sup>6</sup> Ld. SEGERSTEDT (1956).

<sup>7</sup> GOLDIN et al. (1962).

lamokban használt *hoosier* jelentése tulajdonképpen 'könnyen átvágható tökkel-ütött paraszt'.<sup>8</sup> Az ennek megfelelő svéd argókifejezés a *buro*, amely 'gazdálkodó'-t és 'gyengeelméjű ember'-t jelent; az argót beszélők a kívülállókat nevezik így.<sup>9</sup>

Az áldozatra is hasonlóan megvető kifejezések utalnak. Például a *blåsa torsk* 'átvágni egy gazdag embert' a prostituálnak a klienseivel szembeni attitűdjét jelzi. A legrégebbiről ismert argotizmus, a *dupe* 'áldozat' szó olyan buta embert jelent, akitől pénze könnyen kicsalható.<sup>10</sup> Ez a fajta hozzáállás sok hasonló argókifejezésben megnyilvánul, melyekben az áldozat sok pénzzel rendelkező ostoba személyként jelenik meg.<sup>11</sup>

Ez alapján nem várható, hogy túlzott tisztelet tükröződne a törvénytisztelő társadalomra és annak képviselőire vonatkozó argókifejezésekben. Valóban gyakran találkozhatunk itt iróniával és gúnnyal, például amikor a bírót *nosy one*-nak ('a kis kíváncsi') vagy *sleeper*-nek ('álomszuszek') hívják, vagy amikor a védőügyvédet *whitewasher*-nek ('tisztára mosó') vagy *double talker*-nek ('halandzsázó, hazudozó') nevezik. IFJ. TEGNÉR (1880), a kiváló svéd nyelvész rámutatott mind az argóban megnyilvánuló előítéletességre, mind pedig a később nyelvi determinizmusként ismertté vált jelenségre: „A becsületes polgárra és mindenekelőtt a törvény embereire olyan derogáló kifejezésekkel utalnak itt, melyeknek csak a szókimondás korlátai szabnak határt. E tény morális következményei nem maradnak el. Ugyan ki érezné kötelességének, hogy olyan emberek és törvények iránt tanúsítson tiszteletet és engedelmisséget, akikre és amelyekre a nyelv maga is gúnyosan vigyorog?” (133)

Az argón keresztül tehát ismeretek szerezhetőek a bűnözői csoportok tagjainak világlátásáról.<sup>12</sup> LOMBROSO (1887), akit a kriminálintropológia atyjának

<sup>8</sup> CLEMMER állítása szerint minden börtönlakó ismeri a *hoosier* szó jelentését, és sokan közülük használják is azt (1940: 90). A szerző továbbá azt is állítja, hogy ez a szó csak a börtöntársadalomban használatos, ennek azonban ellentmond PARTRIDGE (1961: 342) és MAURER (1955: 106) véleménye.

<sup>9</sup> Megjegyzendő, hogy vizsgálatunkban a *buro* szót egy olyan személy sem ismerte, aki nem a javítóintézet lakója (ld. 12. táblázat). A szó jelentéséhez ld. ETZLER (1944: 196 és 253).

<sup>10</sup> A *dupe* alak 1426-ból származó rendőrségi archív anyagokban található. A szó a *duppe* ófrancia alakból ered, mai francia megfelelője az *huppe*, melynek jelentése 'bűbös banka' (a nem verébformákhoz tartozó bóbítás madár, melynek ki szokták tépni a tollait). Hasonló képiséggel találkozunk az újabb keletű *pigeon* (tkp. galamb) szó esetében.

<sup>11</sup> A francia argóban az áldozatot *job*-nak ('ostoba ember') és *godiz*-nak ('gazdag ember') is nevezik. A *miché* szó 'idióta' (< *Michel*) és 'gazdag ember' (< *michon*) jelentésű. Az olasz *gonze* olyan személyre utal, aki egyszerre 'burzsoá' és 'gyengeelméjű'. Az angol *cod* jelentése 'gazdag és bolond ember'. Az újabb keletű francia *cave* 'áldozat a slamasztikában' az előzőekhez hasonlóan az „együgyű” emberekre utal, mindazokra, akik dolgoznak, adót fizetnek, tisztelik a fennálló rendet, vagyis azokra, akik nem tartoznak a „milióbe” (ld. GUIRAUD 1963: 49).

<sup>12</sup> Az argókifejezéseket tekinthetjük (THOMAS szavaival élve) „szituációk definíciói”-nak. Mivel a bűnözői szubkultúrával kapcsolatos ismereteink korlátozottak, a tolvajnyelvi kifejezések értékes információkkal szolgálhatnak erről a szubkultúráról. Másrésztől azt is mondhatjuk, hogy az

tekintenek, hangsúlyozta az argónak ezt a projektív jellegét:<sup>13</sup> „Le philosophe trouve là un moyen de pénétrer dans les replis de l’âme de ces malheureux; de la vie, de l’âme et de la morale. En effet, l’âme est appelée *la fausse*; la honte, *la rouge* ou *la sanglante*; l’heure, *la rapide*; la lune, *la moucharde* ou *l’espionne*; le réverbère, *l’incommode*; l’avocat, *le blanchisseur*, c’est-à-dire celui qui doit laver leurs fautes; la bourse, *la sainte*; ...” (451).\*

Bevezetesként végül hangsúlyoznunk kell még, hogy a nyelv társadalmi funkciója a csoport körülhatárolása és összetartása is.<sup>14</sup> A nyelv egy adott csoport közös jelképe, így a szavak az azonosítás eszközei lehetnek.

Az emberek mindig is meg tudták állapítani nyelvi eszközök segítségével, hogy egy idegen csoportbeli vagy csoporton kívüli-e. Például a bibliai történetben a gileádi férfiak azonnal lefejezték azokat, akik a *sibbolet* héber szót *szibbolet*-nek ejtették, mert ebből kiderült, hogy Efraim törzsből való ellenségekkel van dolguk (Bírák könyve 12, 6).

A bűnözői csoportok esetében a hasonló próbák különösen fontosak. Mivel az idegenek veszély forrásai lehetnek, az alvilág zárt közösséget alkot, így szükséges, hogy az idegent azonosítsák, mielőtt befogadnák a csoportba. A tagok járatosak az azonosítási technikákban, mint ahogy az Chic Conwell hivatásos tolvaj szavaiból kiderül: „Egy profi tolvaj két percnyi beszélgetés után megmondja egy idegenről, hogy az ismeri-e az alvilágot, további két perc után pedig azt, hogy az illető milyen trükköket ismer közelebbről. Mondjuk egy tolvaj siten van és egy újonnan érkezett személynek a *Where were you nailed?* ‘Hol kaptak el?’ (*nail* ‘elkap’ tkp. leszögez, odaszögez) kérdést teszi fel, melyre az így válaszol: *In the shed* ‘Az állomáson’ (*shed* ‘vasútállomás’ tkp. fészter, pajta).

---

argókifejezésekben semlegesítő technikák nyilvánulnak meg (SYKES–MATZA 1957). Az a kifejezés, amely eredetileg a semlegesítés eszköze volt, később szituáció definíciójává válhat.

<sup>13</sup> LOMBROSO részletes elemzése az argóról (*Gerghi*), mely a „L’Uomo delinquente”(1884: 437–90) című művében jelent meg, láthatólag elkerülte az angolszász kriminológusok figyelmét. Meglepő módon ezek a társadalomtudósok nem tanulmányozták módszeresen az argót, még a bűnözői szubkultúra elemeként sem. LOMBROSO egyik tanítványa, NICEFORO írta az argóról a valószínűleg mindmáig legjobb szociológiai művet, a „Le génie de l’argot”-t (1912). LOMBROSO argóku-tatási tevékenységét BONDESON (1967: 12–22) tárgyalja.

\* „A filozófus ezzel olyan eszközre lel, amellyel e boldogtalanok lelke mélyére hatolhat, életük, lelkük, erkölcsük rejtekeibe. Csakugyan, a lelket *la fausse*-nak (tkp. a hamis) nevezik, a szégyent *la rouge*-nak (tkp. a vörös) vagy *la sanglante*-nak (tkp. a vérvörös), az időt *la rapide*-nak (tkp. a gyors), a Holdat *la moucharde*-nak (tkp. a besúgónő) vagy *l’espionne*-nak (tkp. a kémnő); az utcai lámpát *l’incommode*-nak (tkp. a zavaró), az ügyvédet *le blanchisseur*-nek (tkp. a tisztára mosó), mivel ő az, akinek őket bűneik alól tisztáznia kell; a tőzsdét *la sainte*-nek (tkp. a szent);...” (Fordította Kun Eszter).

<sup>14</sup> Ld. VAN GENNEP (1909) és MALINOWSKI (1923).

Egy nem hivatásos lehet, hogy tudná, hogy itt a *nail* jelentése 'letartóztatni', de nem használná a *shed* szót 'vasútállomás' értelemben."<sup>15</sup>

A társadalomtudósok, a bűnözőkkel ellentétben, még nem használták módszeresen az argót a csoporthoz való tartozás mutatójaként.<sup>16</sup> KINSEY és társai (1948) kutatásaiban viszont az interjúkban adott válaszok pontosságára vonatkozóan a leghatékonyabb ellenőrzési rendszer az olyan kifejezések használata volt, melyek bizonyos élettapasztalattal rendelkező személyekre jellemzőek, azonban az adott élettapasztalattal nem rendelkező személyek által nem ismertek. Sajátos argókifejezések kapcsolódnak gyakorlatilag az összes tiltott tevékenységhez. „Például, ha egy nőtől megkérdezik, hogy »hány éve űzi az ipart«, ha nem zavarról és értetlenségről árulkodik viselkedése, kiderül róla, hogy prostituált” (55).

## 2. Argóteszt

### 2.1. Háttér

Amikor nyaranta kisegítőként<sup>17</sup> egy női javítóintézetben<sup>18</sup> dolgoztam, felfigyeltem néhány olyan szóra, melyet a bentlakók használtak, és melyeket én akkor még nem ismertem. További érthetetlen kifejezések bukkantak fel a beérkező és a kimenő levelek ellenőrzésekor. Ezeket a szavakat feljegyeztem, és később többször megpróbálkoztam jelentésük különböző módszerekkel való megfjtésével.

<sup>15</sup> SUTHERLAND (1937: 17). Érdekes módon SUTHERLAND a szöveg értelmezésekor nem kommentálja a tolvajnyelvvvel kapcsolatos állításokat, ám összegzésében kimondja, hogy „az argó keletkezése és fejlődése” fontos, kutatótéma (230).

<sup>16</sup> E kézirat elkészülte után jelent meg LERMANTÓL az „American Sociological Review”-ban (1967. április) az „Argot, symbolic deviance and subcultural delinquency” című tanulmány. Jóllehet az ott közzétett eredmények kapcsolódnak témánkhoz, sajnos nem állt módomban felhasználni ezeket.

<sup>17</sup> Ezt a vizsgálatot akkor végeztük, amikor már nem dolgoztam az intézetben. Mivel állásom ideiglenes volt, senki sem azonosított az intézménnyel. Emellett külön hangsúlyoztuk, hogy a vizsgálatot a Lundi Egyetem végzi. Például a résztvevők mindig hivatalos egyetemi borítékokat kaptak kérdőíveikhez. A kérdőívek kitöltése és az interjúk készítése 1961 őszén zajlott.

<sup>18</sup> A svéd *ungdomsvårdsskola* megfelelői kb. gyermekotthon, nevelőintézet, javítóintézet. Svédországban a gyermekek védelméről szóló 1961. évi törvény 9. fejezetének 64. szakasza kimondja, hogy „Az állam gyermekotthonokat hoz létre és tart fenn, melyek célja az állami gondozásba vett iskoláskorúakról való gondoskodás, illetve élelmezésük és oktatásuk”.

Az általunk tanulmányozott női javítóintézet nyolc ilyen intézmény közül a legnagyobb. Kis csoportlétszámokkal működik, vizsgálatunkkor öt részleget foglalt magában, ezek között volt nyílt és zárt is. A vizsgálat idején körülbelül 60 bentlakónak adott otthont, és körülbelül 50 fős személyzettel rendelkezett. Olyan iskoláskorú deviáns lányok laktak itt, akik különleges orvosi ellátásra szorultak valamilyen pszichikai rendellenesség vagy más ok folytán.

Az intézetbe kerülés fő okai gyakoriság szerinti sorrendben a következők voltak: 1. csavargás és munkakerülés, 2. „szexuális erkölcstelenség”, 3. alkohollal és kábítószerekkel való visszaélés. A negyedik leggyakoribb ok bűnügyi természetű volt: tulajdon elleni vétség.

A vezetőség és az intézetben régebben dolgozó személyzet csak kivételesen ismerte ezeknek a kifejezéseknek a jelentését. Az ilyen szavakat tartalmazó leveleket visszatartották, mert nem lehetett tudni, hogy titkos információt közvetítenek-e. Ekkor még nem tudtam, mennyire nagy ez a szókinccs, és arról sem volt fogalmam, hogy a bentlakók közül hányan ismerik.

## 2.2. A teszt összeállítása

Információimat három bentlakó lánytól szereztem. Az intézetbe még azelőtt kerültek be, mielőtt én elkezdtem ott dolgozni, és ott-tartózkodásom alatt jó kapcsolatba kerültem velük. Kérésemre argókifejezések rövid listáit készítették el. A kifejezéseket legjobb tudásuk szerint osztályozták az alapján, hogy megértésük mennyire nehéz, és hogy milyen dialektushoz tartoznak.

Az összegyűjtött szókészletből körülbelül ötven kifejezést kiválasztottunk (részben tetszőlegesen) egy argóteszthez. Amellett, hogy a kifejezéseknek félreérthetőnek kellett lenniük, a válogatásnál alapvető szempont volt az is, hogy a kifejezések különféle tevékenységekhez kapcsolódjanak, más-más földrajzi területről származzanak, és különböző nehézségi fokúak legyenek.

Az így összeállított szólistát előzetes próbának vetettük alá az intézet más helységben található, szabadon bocsátás előtt állóknak otthont adó intézményében. Az ott nyert tapasztalat alapján a teszt végső változatán nehezítettünk.

## 2.3. A teszt kitöltésével kapcsolatos utasítások

Az argó szókinccsel kapcsolatos kérdőív a következőképpen nézett ki:

Szólista:

Ismered ezeket a kifejezéseket?

Ha igen, írd rövid magyarázatot vagy fejezd ki ugyanazt más szavakkal.

Ha hallottad már a kifejezést, de nem tudod, mit jelent, írd mellé egy H-t.

Ha még soha nem hallottad a kifejezést, írd mellé egy O-t.

Gondold meg a választ, és legjobb tudásod szerint válaszolj.

*dödspolare* .....

*spela över* .....

*musta* .....

*randa pek* .....

*mula* .....

stb.\*

\* Az argótesztben felsorolt 50 kifejezést a 12. táblázat tartalmazza.

Ezután arra irányuló kérdések következtek, hogy a megkérdezettek mikor és hol tanulták meg az adott szavakat, milyen gyakran használják azokat, és miért használnak ilyen nyelvezetet.

## 2.4. A tesztírás lebonyolítása

A bentlakók a kérdőívet csoportokban, részlegek szerint elkülönítve töltötték ki. Egymástól megfelelő távolságra ültek, és állandó felügyelet mellett dolgoztak. Annak érdekében, hogy kiküszöböljük a különböző részlegek diákjai közötti kommunikációt, a tesztet vasárnap írástunk, mert hétköznapokon a diákok találkozhattak volna egymással munkahelyükön.

Amikor a tesztlapokat kiosztottuk, általában meglepetést és örömet tükröző morajlás kezdődött a teremben. Az új és izgalmas feladatnak köszönhetően a diákok levetkőzték elővigyázatosságukat. Egyfajta versenyszellem is viszonylag gyorsan elterjedt.

A zárt részleg lakói azonban másképpen reagáltak. Az egyik lány nem volt hajlandó kitölteni a tesztet, és felháborodva jegyezte meg: „Ha válaszolnék ezekre a kérdésekre, anyám megölné”. Egy másik lány vállat vont és azt mondta, hogy ez csak szleng. Egy harmadik helyesbített, mert szerinte nemcsak szleng, hanem igazi romani kifejezések is voltak a tesztben.<sup>19</sup>

Egy lány csatlakozott a kitöltést elutasító társához. Többszöri próbálkozás után sem tudtuk őket rábeszélni az együttműködésre.<sup>20</sup> A részleg többi lakója vállalta a részvételt, de csak némi rábeszélés után.

## 2.5. A tesztek értékelésének szempontjai és a kódolók megbízhatósága

A megadott szavakhoz fűzött magyarázatok esetében viszonylag szigorúan értékeltünk. Minden helyes válasz egy pontot ért. Fél pontokat nem adtunk. A két szóból álló kifejezéseknél, ha csak az egyik szó jelentésére adott magyarázatot a válasz, nem adtunk pontot. Hiányos vagy kissé hibás definíciókat sem fogadtunk el. Például nem tekintettük a *helsläng* 'száz korona' esetében a 'péNZ' vagy az 'ezer korona' válaszokat helyesnek. Az olyan „helytelen” definíciókat sem fogadtuk el, amelyek esetleg a szubkultúrához tartozók erkölcsi beállítottságának jellegeből adódnak. Ez történt például abban az esetben, amikor a *sitta för lösen* (tkp. munkakerülés miatt letartóztatott) kifejezés jelentését valaki a 'munkanélküli' szóval határozta meg.

A kódolók munkájának egységes voltát vizsgáló megbízhatósági próba 50 kérdőív esetében 0,1%-os (3 : 2250) eltérést mutatott, ami egyértelműen kielégítő eredmény.

<sup>19</sup> Az *igazi romani* a cigányok által beszélt romani nyelvnek egy kevésbé romlott változata, melyet különös titokzatosság övez (lásd a továbbiakban). IVERSEN (1944) a következőt írja: „Akik azt tartják magukról, hogy a »helyes« romani nyelvet beszélnek — melyet angol földön *deep Romany*-nak (SMART 5) neveznek — mélységesen megvetik a rotwelschet, melyet olyan leki-csinyló nevekkal illetnek, mint például *Ragggespråk* vagy *Tussespråk*”. Az egykori börtönlakó GRANLUND (1933) ezt írja: „A valódi romanit a börtönökben igazi romaninak nevezték, és aki értette és beszélte ezt a nyelvet, az tiszteletre számíthatott kisebb tudású társaitól” (160).

<sup>20</sup> Megemlítendő, hogy a többi teszt és a hosszú interjúk esetében senki sem utasította vissza a közreműködést.

## 2.6. A teszt tartalma

### 2.6.1. Jelentésbeli kategóriák

Minden speciális nyelvre jellemző egy olyan szakmai szókészlet, amely a nyelvet beszélő csoport által végzett tevékenységeket írja le. A bűnözők speciális nyelvében, az argóban tehát a bűnözői csoport által végzett tevékenységek vetítődnek ki.<sup>21</sup>

Az argóteszt kifejezéseinek 60%-a a „deviáns magatartáshoz”, méghozzá fele-fele arányban aszociális és bűnözői magatartásformákhoz kötődött. Legalább további 25% a javítóintézetek és a börtönök világához kapcsolódott.

Ez a megoszlás meglehetősen hasonlít ahhoz az arányhoz, melyet CLEMMER (1940) egy amerikai börtönben összegyűjtött 1000 argó kifejezés esetében talált. A kifejezések körülbelül 30%-a vonatkozott közvetlenül a bűnözésre, illetve körülbelül ugyanennyi különböző aszociális jelenségekre. További 30% a börtönviszonyokhoz kapcsolódott.<sup>22</sup>

### 2.6.2. Nyelvi kategóriák

Utólag számos, argóval kapcsolatos nyelvi forrást áttanulmányoztunk annak érdekében, hogy kiderítsük, hogy a tesztben szereplő kifejezések csupán egy esetleges, csak az intézetben használt szleng részei-e, vagy pedig egy, az aszociális és bűnözői csoportok által széles körben használt nyelvhez tartoznak.

Mivel még nem született svéd vagy akár skandináv alapmű a tolvajnyelvről, viszonylag nagyszámú forrást kellett áttekintenünk, elsősorban különböző nyelvészeti folyóiratokat. Ily módon a kifejezések majdnem háromnegyedét sikerült azonosítani. Kiderült, hogy a tolvajnyelven belül további idiómák léteznek, melyek között meglehetősen nagy az átfedés. Ezen idiómák mindegyikét a bűnözéshez valamilyen módon kötődő csoportok használják. Az 1. táblázat mutatja az argóteszt kifejezéseinek idiómák szerinti megoszlását. Ugyanaz a szó több idiómában is megjelenhet.<sup>23</sup>

<sup>21</sup> GUIRAUD (1963) szerint a lopásra és a prostitúcióra vonatkozó kifejezések különösen gyakoriak az argóban. LACASSAGNE szótárában, a „L'argot du milieu”-ben (1948) összesen 160 szinonimát talált a 'lopás' és a 'tolvaj' szavakra, a 'prostituált'-ra pedig 50-et. További 70 megfelelőt talált a homoszexualitásra, 86-ot az 'együgyű ember'-re, 50-et a 'tréfát űz valakiből' kifejezésre, 60-at a verekedésre, 60 továbbit az 'ökölcsapás'-ra, 45-öt a 'menekülés'-re és 45-öt a 'csalás'-ra (35–6).

<sup>22</sup> CLEMMER (1940: 88–9 és 330–6, függelék)

<sup>23</sup> A nyelvi kategóriák megállapításánál főként IVERSEN (1944) felosztását követtük. Az egyes kifejezések idiómák szerinti kategorizálása a forrás megjelölésével BONDSONNÁL (1967) az A) függelékben található. Bizonyos módszertani és technikai problémák leírását lásd ugyanott a B) függelékben. Itt csak azt említjük meg, hogy a források áttekintésekor nehéz volt azonosítani a kifejezéseket, mert azok gyakran más-más formában szerepeltek. A *töja* szónak például a következő alakjai fordulnak elő: *töya*, *töia*, *töy*, *tya*, *tiali*, *tyali*, *töjali*, *työli*, *teali*, *tyali*, *tijali*, *thyöli*, *tjali*, *tialo*, *thobli* (*thualon*, *tuvali*, *tubelli* a kontinentális cigány változataiban).



1. táblázat: *Az argóteszt szavainak különböző idiómákban való megoszlása*

Idióma	Tényleges előfordulás	Valószínű előfordulás	Összes
Kontinentális romani	20	0	20
Svéd romani	30	4	34
Norvég romani	30	4	34
Finn romani	20	3	23
Dán romani	14	1	15
Månsing	27	2	29
Nasare idióma	20	3	23
Knoparmåj	17	3	20
Bűnözői nyelv	32	5	37
Besorolhatatlan	16	–	16

Az összes kifejezés több mint egyharmada, tehát a kategóriába sorolható kifejezések fele megtalálható a kontinentális romaniban, azaz a közös európai cigány nyelvben.<sup>24</sup> Ennél is nagyobb az arány a skandináv romani esetében, amelyet az európai cigány nyelv egy romlott változataként tartanak számon.<sup>25</sup> Az összes szó több mint fele, tehát a kategorizálható szavak háromnegyede található meg a svéd és a norvég romaniban, az arány valamivel kisebb a finn és a dán változat esetében.<sup>26</sup> A svéd és a norvég romaniban található 34 szóból 20 megtalálható a közös európai cigány nyelvben is.<sup>27</sup>

Az argóteszt kifejezései közül szintén sok található a månsingban, amely a westgothiai házaló kereskedők<sup>28</sup> titkos zsargonja, a nasare-ban, melyet egy másik kereskedőcsoport használ, valamint a kéményseprők zsargonjában, a knoparmåjban.<sup>29</sup> A legnagyobb kategória a bűnözői nyelv, melyben a kifejezések

<sup>24</sup> A cigány szavak vagy inkább szótövek azonosításakor egyedül MIKLOSICHRA (1872–1880), illetve IVERSENnek (1944) és GJERDMANNnak (1947) e szerzőre való hivatkozásaira támaszkodtunk.

<sup>25</sup> Ld. THESLEFF (1912: 3), IVERSEN (1944: 11) vagy ETZLER (1944: 129, 183).

<sup>26</sup> A kifejezések azonosításakor a svéd romani esetében PALM (1940) és ETZLER (1944), a norvég romani esetében SUNDT (1852) és IVERSEN (1944), a finn romani esetében THESLEFF (1901), a dán romani esetében pedig DORPH (1837) és MISKOW–BRØNDAL (1923) munkáira támaszkodtunk.

<sup>27</sup> IVERSEN (1944) hasonló eredményre jutott, amikor 1250 norvég romani szót etimológiai szempontból tanulmányozott: a szavak több mint háromnegyede megtalálható volt az európai cigány nyelvi változatokban. IVERSEN a következőt fűzi ehhez: „Ez az arány meglepően magas, ha figyelembe vesszük azt, hogy a norvég romanira, különösen az utóbbi évtizedekben, mekkora nyomást gyakorolt a köznyelv, a kultúra nyelve, illetve azt, hogy a norvég romani mennyire visszafejlődött hangkészlet, ragozás, mondatszerkezet stb. terén” (217).

<sup>28</sup> A månsing esetében PALM (1910) és BERGMAN (1929) munkáit használtuk forrásként. PALM a månsing elnevezést a közönséges tolvajnyelvre is használja; ha nem ezt a bővebb meghatározást követjük, a tesztben szereplő szavak közül 29 helyett csak 10-et tekinthetünk månsing eredetűnek.

<sup>29</sup> A nasare kapcsán ld. BERGMAN (1934), a knoparmåj esetében pedig PALM (1910) és BERGMAN (1939)-et.

kétharmada megtalálható.<sup>30</sup> A legkevésbé reprezentált kategória a közönséges szleng.<sup>31</sup>

Hogy még alaposabban megismerjük a vizsgált argó jellegét, az argóteszt szavait etimológiai szempontból is megvizsgáltuk. A szavak 60%-a viszonylag biztosan származtatható. Ezen szavak körülbelül a fele a szanszkritből<sup>32</sup>, néhány pedig más óind vagy középbind dialektusból származik. A többi szó a következő nyelvek valamelyikéből ered: perzsa, török, héber, szláv, latin, német, finn, svéd.<sup>33</sup>

A szanszkrit hatást az magyarázza, hogy a bűnözői nyelv keveredett a cigány nyelvvel. A romani indoiráni nyelv, ami a legfőbb bizonyítéka annak, hogy a cigányok eredetileg Indiából származnak.<sup>34</sup> A cigány nyelv sok országban beszélt a bűnözői nyelvbe.<sup>35</sup> Különösen így van ez a svéd bűnözői nyelv esetében, így tehát nem véletlen, hogy argótesztünkben sok romani elem található.<sup>36</sup>

Felvetődik a kérdés, hogy mi módon gyakorolt ekkora hatást a romani a tolvajnyelvre. Ezt a problémát senki sem tanulmányozta kielégítő módon. Ha nyelvi hatásról beszélünk, fel kell tételeznünk, hogy a cigányok és a hazai bűnözői

<sup>30</sup> Djos Per Andersson mestertolvaj („Drabolopa pri Romani”, 1847) hatását a bűnözői nyelvre ld. GJERDMAN (1947 és 1950).

<sup>31</sup> Az adott szavak közül csak néhányat találtunk meg szlengszójegyzékekben.

<sup>32</sup> A szanszkrit India ősi irodalmi nyelve, mely főleg az ország északnyugati részén beszélt nyelvváltozathoz alakult ki. Valójában a *szanszkrit* elnevezés, melynek jelentése ’a tökéletesített’, az i. e. IV. évszázadban tudósok által meghonosított művelt nyelvre utal, azonban gyakran szanszkritnak hívják e nyelv elődjét, a védikus (vö. Védák) szanszkritot is, nem különböztetve meg azt a klasszikus szanszkrittól (ld. TURNER 1963).

<sup>33</sup> Az argó nemzetköziségét MENCKEN (1936) is hangsúlyozta: „A bűnözők nyelve részben nemzetközi. Az angol változat német szavakat tartalmaz, és az összes változatban fellelhetők a hérből, az olaszból és a cigányból vett szavak” (575).

<sup>34</sup> A romani nyelv hangkészlete a szanszkritén alapszik. Az eredeti jellegüket jobban megőrző változatok nyelvtana is a szanszkritéhez hasonlatos. Ami a szókincset illeti, a romani nyelv sok mindent átvett azoknak az országoknak a nyelveiből, amelyeken a cigányok átvándoroltak. (Ld. TURNER és BENDER 1963.)

<sup>35</sup> Pl. SAINÉAN (1912: I, 47).

POTT (1844–45) alapvető etimológiai kutatásai során arra a következtetésre jutott, hogy a cigányok által beszélt nyelv, a *Romani Tschib* valódi és egységes népnyelv, amely nem azonos a koldusok és csalók nyelvével, a rotwelschschel. Eddig a felfedezésig azt tartották, hogy a cigány nyelv és a tolvajnyelv egy és ugyanaz.

KONOW (1922) később kimutatta, hogy Indiában néhány vándorló cigány törzs, melyekre a bűnözői életmódot folytató törzsekről szóló törvény vonatkozik, fejlett titkos nyelvvel rendelkezik, melynek neve *Pársí*, azaz ’perzsa’. Azok a technikák, melyekkel a beszélők a titkosítás érdekében a szavakat a felismerhetetlenségig eltorzítják, hasonlóak az európai argóra jellemző ilyen technikához (a francia argó nyelvi törvényszerűségeinek magyarázatát ld. SCHWOB 1892).

<sup>36</sup> THESLEFF, aki a cigány nyelv finn változatát, majd pedig „a tattare nyelvet, a cigány nyelv egyik dialektusát” és a tolvajnyelvet vizsgálta, a következőt írja: „Furcsának tűnik, de kutatásaim alapján tényként könyvelhető el, hogy a világ egyik nagyvárosában használt szlengre sem hatott oly nagy mértékben a cigány nyelv, mint Stockholm szlengjére” (1912: 3). Azonban THESLEFF nem tudta megmagyarázni, hogy ez a „nagyon idegen elem” hogyan került a tolvajnyelvbe.

csoportok valamilyen módon érintkeztek egymással. SUNDT (1852), aki valószínűleg a legátfogóbban tanulmányozta a skandináviai cigányságot, arra a megállapításra jutott, hogy az két külön csoportra osztható, a romaniul beszélő „nagy vándorlókra”, és a rodit (rotwelschet) használó „kis vándorlókra”, és fel-tételezte, hogy ez a két csoport fokozatosan egy egységes vándorló közösséggé válik.<sup>37</sup> Későbbi kutatások során azonban teljesen más nézetek születtek. Az ezeket a nézeteket valló kutatók genealógiai vizsgálatok alapján állítják, hogy a tattare nevű csoport, amelyet SUNDT „kis vándorlók”-nak nevezett, egyáltalán nem keveredett a cigánysággal.<sup>38</sup> HANSEN ezt a nézetet a következőképpen foglalta össze: „A szakirodalomban eddig hibásan nevezték a bűnözőket *tattare*-nak, mert két teljesen különböző népcsoportról van szó, melyek között sem rokonság, sem hasonlóság, sem másfajta kapcsolat nincs” (9).

Ha igaz HANSEN állítása, mely szerint a cigányok és a hazai bűnözői csoportok kerülték az egymással való érintkezést, akkor az egyetlen lehetséges magyarázat arra, hogy azok, akik *rotat rodi* ('rotwelschül beszéltek'), nyelvi kölcsönhatásba kerültek azokkal, akik *racklat romani* ('romaniul beszéltek'), abban rejlik, hogy e két csoport tagjait a társadalom összezárta a börtönökben és a fegyházakban. Ezeken a helyeken jöhetett létre olyan interakció, amely a két nyelv keveredését lehetővé tette.

Ha a cigányság mégis érintkezett a hazai bűnözőkkel a börtönök világán kívül is, akkor is valószínű, hogy a büntetés-végrehajtási intézetek a titkos nyelvek keveredésének és terjedésének fontos színhelyei voltak. ETZLER (1944) szerint a cigányoknak és a tattare csoport tagjainak a börtönökben sok lehetőségük volt arra, hogy a hazai bűnözőkkel kapcsolatba kerüljenek. Az a tény, hogy mind a cigányok, mind pedig a tattare csoport tagjai *tavring*-nak nevezik magukat (tkp. börtöntöltelék, vö. a svéd *kåkfarare* vagy az amerikai angol *jail bird* kifejezéssel), szintén jelzi azt, hogy ezen csoportok tagjai ismerik a börtönök világát.<sup>39</sup> Megemlítenéd az is, hogy majdnem az összes romani nyelvvel foglalkozó svéd anyagot börtönökben gyűjtötték össze.

Nem új keletű és nem is eredeti az a megállapítás, mely szerint a börtön a bűnözők iskolája. Az argóban gyakran hívják a börtönöket és a javítóintézeteket bűnözőiskolának, főiskolának vagy egyetemnek.<sup>40</sup> Sok bizonyíték létezik arra,

<sup>37</sup> DORPH (1837) már korábban állította, hogy a dán „tattare” a cigánysággal, a dán tolvajnyelv pedig a romani nyelvvel keveredett.

<sup>38</sup> Ld. pl. HANSEN 1921 (Dánia), FLEKSTAD 1949 (Norvégia) és HEYMOWSKI 1955 (Svédország).

<sup>39</sup> A *tavring* szó a *tav* alakból származik, amely 'börtön'-t (eredetileg 'fonal'-at) jelent. A romaniban a 'börtön' szóra szokatlanul nagyszámú szinonima található (ld. IVERSEN 1944: 193, 214 és 269).

<sup>40</sup> Ld. MENCKEN (1936: 580–8), PARTRIDGE (1961), GOLDIN (1962). MONTELEONE példaként említi még az 'akadémia' és az 'alma mater' kifejezéseket.

hogy „a csavargás művészetének és a tolvajlás trükkjeinek elsajátítására a legjobb iskolák ... a börtönök és a fegyházak” (SUNDT 1852: 269). Djos Per Andersson, aki — bár nem volt tattare — jól ismerte a romani nyelvet, „Testamente från Stupstocken” (1849) című könyvében ír tanulságos börtönbeli élményeiről: „Így hát megérkeztem a Långholmenbe, ebbe a rossz útra tévedtek megjavítását szolgáló börtönbe, amely azonban (korábbi tapasztalat alapján tudom) a bűnözés akadémiájává vált” (20).

### 3. Az argóteszt validitása

#### 3.1. Középérték

Lehetséges, hogy a bentlakók olvasás- és írásproblémái, valamint a szigorú tesztjavítás következtében argótesztünk alábecsüli a vizsgált argótudást. A bentlakók a megszerezhető 50 pontból átlagban 31-et értek el, amely több, mint amire számítottam. Ha figyelembe vesszük a „majdnem hibátlan definíciókat” és a „már hallott” szavakat, a középérték 37 pontra növekszik.

#### 3.2. Összevetés két „normális” csoporttal

Annak érdekében, hogy megtudjuk, vajon az argóteszt kifejezéseit a hasonló társadalmi rétegből származó átlagdiákság ismeri-e, a tesztet megírtuk az általános középiskola (*enhetsskola*) kilencedik, azaz legfelsőbb osztályába járó lány tanulókkal is.

A javítóintézetben végzett vizsgálat eredményei azt mutatják, hogy a különböző helységekből érkező bentlakók argótudása között nincs különbség, így semmi nem indokolta, hogy ne a legközelebbi nagyvárost, a 250 000 lakosú Malmöt válasszuk vizsgálatunk helyszínéül. Először szakiskolai osztályokat vizsgáltunk, melyek esetében az iskola jellegét és a tanulók iskolázottsági szintjét tekintve a legnagyobb a hasonlóság a javítóintézetekkel. Emellett olyan iskolákat választottunk, amelyek az elsősorban munkások által lakott városnegyedben találhatóak.

Mivel az általános középiskolába járók valamelyest fiatalabbak (átlagosan 16 évesek), mint a javítóintézet lakói (átlagosan 18 évesek), a tesztet idősebb diákokkal is megírtuk, mégpedig a Lundi Egyetem női hallgatóinak egy csoportjával (átlagéletkor: 20 év). Egy bizonyos napon az egyik előadáson jelen lévő összes elsőéves szociológus lányt megkértük a közreműködésre. A teszt megírását senki sem utasította vissza sem a középiskolások, sem az egyetemisták közül.

2. táblázat: *Diáklányok a javítóintézetben, a középiskolában és az egyetemen (eloszlás, középérték és szórás) az argótesztben helyesen definiált kifejezések száma alapján*

---

Argópontszámok	Javítóintézet	Középiskola	Egyetem
----------------	---------------	-------------	---------

---

Argópontszámok	Javítóintézet	Középiskola	Egyetem
0	1,0	21,0	5,0
1–5	0,0	50,0	53,0
6–10	1,0	4,0	3,0
11–15	4,0	0,0	1,0
16–20	6,0	0,0	0,0
21–25	8,0	0,0	0,0
26–30	3,0	0,0	0,0
31–35	12,0	0,0	0,0
36–40	12,0	0,0	0,0
41–45	8,0	0,0	0,0
46–50	6,0	0,0	0,0
M	31,3	1,7	2,7
s	11,3	2,0	2,1
n	61,0	75,0	62,0

Amint az a 2. táblázatban látható, meglehetősen nagy a különbség a javítóintézeti és a középiskolai–egyetemi csoport között.<sup>41</sup>

Az a tény, hogy a középiskolások 28%-a egyetlen helyes választ sem adott, nem magyarázható azzal, hogy esetleg nem akartak együttműködni, hiszen a találgatás gyakori volt, ami azt jelzi, hogy a megkérdezettek valóban törték a fejüket a válaszokon.<sup>42</sup>

Az argóteszt empirikusan valid, mivel a teszteredmények azt mutatják, hogy az argó ismerete megkülönbözteti a javítóintézeti csoportot más csoportoktól. Elméletileg tehát kijelenthetjük, hogy a javítóintézetben egy viszonylag jól körülhatárolható szubkultúra létezik.<sup>43</sup>

### 3.3. Összehasonlítás két másik, kriminalitást vizsgáló teszttel

Az argóteszt mellett még két kriminalitást vizsgáló tesztet állítottunk össze, melyek célja a deviáns (aszociális és bűnözői) magatartás, illetve az ehhez a

<sup>41</sup> A kontrollcsoportokban négy év múlva megismételtük a vizsgálatot. Az ekkor megkérdezettek számára előnyt jelenthetett, hogy az eltelt idő alatt a médiában több riport foglalkozott a javítóintézetekkel, melyekben gyakran hangzott el néhány tipikus argó kifejezés. Ezenkívül ez idő alatt jelent meg az egyik legelső szlenggel foglalkozó svéd mű (BERGMAN 1964), melyre a megkérdezettek közül többen mint forrásra hivatkoztak.

<sup>42</sup> Az egyes szavak nehézségi foka számottevően változó. A középiskolások számára az 50 kifejezésből 27, az egyetemi hallgatók számára 29 teljesen ismeretlen volt. Azonban néhány közismertebb szlengkifejezést, melyeket azért szerepeltettünk a tesztben, hogy az intézet ártatlanabb lakói is esélyt kapjanak, a két csoportból sokan azonosítottak. Például az *intjack* 'betöréses lopás' szó jelentését a középiskolások 48%-a, az egyetemisták 73%-a magyarázta meg helyesen. Lásd még a 12. táblázatot.

<sup>43</sup> A bűnözői szubkultúra meghatározását ld. a 48. lábjegyzetben.

fajta magatartáshoz kapcsolódó deviáns normák mérése (a megkérdezettek saját bevallása alapján).<sup>44</sup>

Az argóteszt és a két másik, kriminalitást vizsgáló teszt eredményeinek összevetésével tanulmányozható tovább az a hipotézis, mely szerint az argótudás a bűnözői közösségbe való beilleszkedés mutatója. E vizsgálatokkal kapcsolatban a javítóintézet és a középiskola adatait közöljük.<sup>45</sup>

3. táblázat: *Argótudás a deviáns viselkedés és a deviáns normák (aszocialitás és kriminalitás) függvényében. Női alanyok a javítóintézetben és a középiskolában (product-moment korrelációk)*

Argótudás	Deviáns viselkedés			Deviáns normák		
	Aszociális	Bűnözői	Összes	Aszociális	Bűnözői	Összes
Javítóintézet	0,65	0,53	0,67	0,52	0,52	0,57
Középiskola	0,54	0,33	0,50	0,17	0,24	0,24

A javítóintézeti csoport esetében az összes korreláció szignifikáns ( $p < 0,01$ ).<sup>46</sup> A középiskolás csoportnál az argótudás és a deviáns magatartás („Összesen” kategória) közötti korreláció szignifikáns, az argótudás és a deviáns normák közötti összefüggés majdnem szignifikáns ( $p < 0,05$ ).<sup>47</sup> Mindkét csoport

<sup>44</sup> A deviáns viselkedést vizsgáló tesztben a bentlakókra jellemző aszociális és bűnözői magatartásformákat soroltunk fel. Az alanyoknak többek között fel kellett jegyezniük, hogy az egyes cselekményfajtákat hányszor követték el életükben (soha, egyszer, 2–4-szer, 5–9-szer, 10-szer vagy annál többször). A teszt bűnözői magatartást vizsgáló részét részben jogi szakértők, az aszociális magatartást vizsgáló részt pszichiáterek és szociálpolitikai szakértők pontozták. Egy kriminalitást mérő index készült, melyben a cselekmények gyakoriságát és súlyosságát egyaránt figyelembe vettük. A lehetséges legmagasabb pontszám a nyolc aszociális magatartásforma esetében 196, a tizenöt bűncselekmény esetében 320.

A deviáns normákat vizsgáló tesztben tizenegy aszociális magatartásformát és húsz bűncselekményt nevezünk meg. Az alanyokat arra kértük, hogy jelezzék, hogy az egyes cselekvéseket helyesnek (argóban mondva: *just*) vagy helytelennek (*ojust*) tartják. Egy előzetes próba után a tesztbe bekerült a „közömbös” (*kvittar*) és az „attól függ” (*beror på*) kategória is. Egy index készült, melynek összeállításakor a *just*, a *kvittar* és a *beror på* válaszokra adtunk egy-egy pontot. A lehetséges legmagasabb pontszám így 31.

<sup>45</sup> Mivel a javítóintézet lakói az egyes tesztekkel más-más alkalommal írták meg, az anonimitástól el kellett tekintenünk. A bentlakók természetesen ígéretet kaptak arra, hogy a tesztírást bizalmasan kezeljük. A középiskolában a tanulók az egyes tesztekkel egymás után töltötték ki, így az anonimitást megőrizhettük.

<sup>46</sup> Habár ebben a vizsgálatban a hipotézisek irányítottak, a szignifikanciaszinteket kétoldalú próbára adtuk meg, ami természetesen konzervatív kiértékelést jelent. A szignifikanciapróba használata mindenesetre megkérdőjelezhető egy olyan teljes minta esetén, mint amelyet a javítóintézet bentlakói alkotnak. Mivel az események száma kicsi, az eredményeket a kapcsolatok iránya, nagysága és konzisztenciája alapján érdemes inkább megbecsülni, mint a megfelelő táblázatokban a statisztikai szignifikancia foka alapján.

<sup>47</sup> Néhány, a kriminalitást vizsgáló tesztben szereplő kérdést túl kényesnek ítéltünk ahhoz, hogy középiskolásoknak feltegyük őket, így ezeket ki kellett hagynunk. Ha a javítóintézeti vizsgálat esetében ezeket a kérdéseket nem vesszük figyelembe, az argótudás és a deviáns magatartás kö-

esetében valamivel nagyobb mértékű a korreláció az argótudás és az aszociális magatartás között, mint az argótudás és a bűnözői magatartás között.

Mivel az argóteszt kovarianciát mutat mind a deviáns magatartást, mind a deviáns normákat vizsgáló teszttel, logikailag is valid (a fent említett empirikus validitás mellett). Ugyanakkor kijelenthetjük, hogy a vizsgált javítóintézet szubkultúrája bűnözői szubkultúra.<sup>48</sup>

#### **4. Argótudás és intézetben eltöltött idő**

##### **4.1. Az argótudás és az intézetben eltöltött idő kapcsolata**

Láttuk, hogy az argó funkcionálhat a bűnözői szubkultúrába való tartozás mutatójaként. A kérdés az, hogy a bentlakók a bűnözői szubkultúrába a javítóintézetben illeszkednek-e be, és ha igen, az argó lehet-e egy ilyen folyamat mutatója.<sup>49</sup>

Hogy megvizsgáljuk e hipotézist, a bentlakók argótudását az intézetben eltöltött idő függvényében tanulmányoztuk. Az intézetbe való első bekerüléstől a vizsgálatig eltelt időt vettük figyelembe. Ezen időtartam hossza alapján a bentlakókat három egyenlő nagyságú csoportra osztottuk. A 4. táblázat mutatja a középértékeket és a szórás értékeit a három csoport esetében. Ahogy másutt, itt is a product-moment korrelációval dolgoztunk.

Bár nagy mértékű a szórás, az argótudás és az intézetben eltöltött idő közötti összefüggés szignifikáns ( $r = 0,50$ ,  $p < 0,01$ ). Azok a lányok, akik rövidebb ideje voltak az intézetben, lényegesen kisebb argótudással rendelkeztek, mint régebben bent lévő társaik.

Összehasonításképpen megemlíjtjük, hogy a másik két kriminalitást vizsgáló teszt esetében szignifikáns, jóllehet kisebb mértékű összefüggést találtunk a vizsgált jelenségek és az intézetben eltöltött idő között: deviáns magatartás  $r = 0,31$  ( $p < 0,02$ ), deviáns normák  $r = 0,30$  ( $p < 0,02$ ).

---

zötti korreláció értéke 0,59, az argótudás és a deviáns normák közötti korreláció értéke pedig 0,56 lesz a 3. táblázatban található 0,67 és 0,57 helyett.

Meg kell még említenünk, hogy a középiskolásoknál a deviáns magatartást, illetve a deviáns normákat vizsgáló tesztek középértékei szintén sokkal alacsonyabbak, mint a javítóintézet bentlakóinál. A bűnözői magatartást vizsgáló teszt esetében beszámíthatjuk az életkort mint tényezőt, ám a különbségek, ha csökkennek is, megmaradnak.

<sup>48</sup> Bűnözői szubkultúrán olyan szubkultúrát értünk, amely elkülönült a domináns kultúrától a tekintetben, hogy a rá jellemző nézetek, értékek és normák antiszociális (bűnözői vagy aszociális) jellegűek. Ahogy a bevezetésben is hangsúlyoztuk, a nyelv hiedelmeket, értékeket és normákat egyaránt kifejez.

<sup>49</sup> Vö. CLEMMER prizonizáció hipotézisével (1940: 298–320). A fogalom „a börtönbeli életmódnak, erkölcsöknek, szokásoknak és a börtön általános kultúrájának a többé-kevésbé való átvételére” (299) utal.

4. táblázat: Argótudás a javítóintézetben töltött idő függvényében (középérték, szórás és korreláció)

Argótudás	A javítóintézetben töltött idő			Összes
	Rövidebb (0–5 hónap)	Közepes (6–16 hónap)	Hosszabb (17–42 hónap)	
M	24,1	32,6	37,2	31,3
s	11,3	8,7	10,1	11,3
n	20,0	21,0	20,0	61,0
r (argó és az intézetben töltött idő) = 0,50, p < 0,01				

#### 4.2. Argótudás és több intézetben összesen eltöltött idő

Az argótesztben viszonylag magas pontszámot ért el néhány olyan bentlakó is, aki a vizsgálatkor még csak rövid ideje tartózkodott az intézetben. Ez abból adódhatott, hogy a 4. táblázatban nem vettük figyelembe, hogy a bentlakók korábban esetleg más javítóintézetekben is lakhattak. Az összes lány majdnem fele áthelyezés után került az általunk vizsgált intézetbe.

Ha a bentlakókat bármely (függetlenül attól, hogy az általunk vizsgált intézetről van-e szó) javítóintézetbe való bekerülésük alapján osztjuk három csoportba, az időintervallumok megnövekednek (5. táblázat).

Annak ellenére, hogy az időintervallumok a kétfajta felosztásnál meglehetősen különbözőek (az interkorrelációs együttható 0,5), az argótudással kapcsolatos középértékek az egymásnak megfelelő csoportok esetében majdnem ugyanazok (4. és 5. táblázat).

5. táblázat: Argótudás a különböző javítóintézetekben eltöltött összes idő függvényében (középérték, szórás és korreláció)

Argótudás	Különböző javítóintézetekben összesen eltöltött idő			Összes
	Rövidebb (0–11 hónap)	Közepes (12–24 hónap)	Hosszabb (25–75 hónap)	
M	24,1	33,2	36,6	31,3
s	11,3	10,6	8,1	11,3
n	20,0	21,0	20,0	61,0
r (argó és az intézetben töltött idő) = 0,48, p < 0,01				

Létezik az „intézményesített bűnözői környezet”-nek még egy olyan fajtája, mellyel eddig nem számoltunk; ebbe a típusba az összefoglaló néven „fiatalkorúak intézetének”-nek (*upptagningshem* és *flickhem*) hívtak intézmények tartoznak. Ha azt a csoportot, melynek tagjai rövid ideje voltak az intézetben (középérték az argótesztben 24,1), két azonos nagyságú csoportra osztjuk oly módon, hogy a fent említett intézményekbe való bekerülés időpontjait is figye-



lembe vesszük, az eredeti argóközépérték a két csoport esetében 19,0-ra ( $s = 9,3$ ), illetve 29,1-re ( $s = 11,2$ ) differenciálódik.

Azt látjuk tehát, hogy a bentlakók argótudása növekszik a vizsgált javítóintézetben, csakúgy, mint más javítóintézetekben és a fiatalkorúak intézeteiben.

### **4.3. Az argótudás az intézetbe kerülés előtti deviancia függvényében**

Azonban hibás eredményekhez vezethet az a tény, hogy míg azok a lányok, akik már az intézetbe kerülés előtt nagyobb bűnözői tapasztalattal rendelkeztek, s így nagyobb az argótudásuk, vélhetően hosszú ideig maradnak az intézetben, addig azoknak a lányoknak, akik kisebb bűnözői tapasztalattal rendelkeznek, s így kevésbé ismerik az argót, csak rövid időt kell az intézetben tölteniük. Ennek a szelektív tényezőnek a működését a hasonló kutatások csak kevés esetben vették figyelembe.

Ha az intézetbe kerülés előtti bűnözői múltat nem vesszük figyelembe, keresztmetszet-vizsgálataink alapján nem tudunk biztos következtetéseket levonni a bűnözői közösségbe való beilleszkedéssel, azaz a prizonizációval kapcsolatban.

Tehát meg kell találnunk a módját annak, hogy az előzetes deviancia mértékét megadjuk. A bentlakókról vezetett dokumentumokban található információ gyér és esetleges; a bentlakók által bevallott bűncselekményeknek kevesebb, mint egytizede szerepel a nyilvántartásban.<sup>50</sup>

6. táblázat: *Argótudás és előzetes deviancia a javítóintézetben eltöltött idő függvényében (középérték, szórás és korreláció)*

Argótudás	A javítóintézetben töltött idő				
	Rövidebb	Közepes	Hosszabb	Összes	
Kevesebb deviancia	M	20,5	31,2	32,1	27,3
	s	10,0	8,6	12,9	11,5
	n	12,0	11,0	8,0	31,0
Több deviancia	M	29,5	33,7	40,6	35,4
	s	11,4	9,4	6,1	9,7
	n	8,0	9,0	12,0	29,0
Összes	n	20,0	20,0	20,0	60,0*
	$r$ (argó és az intézetben töltött idő) = 0,38, $p < 0,01$				

\* Az egyik, korábban vizsgált bentlakó nem volt jelen a deviáns viselkedést vizsgáló teszt ki-töltésénél.

A bentlakók saját bevallására sem támaszkodhatunk egészen, mert a bevallott cselekmények között lehet olyan, amelyet az intézetbe kerülés után követtek el,

<sup>50</sup> Ezt az arányt úgy kaptuk, hogy csak a bűncselekmények számát vettük figyelembe. Ha az egyes cselekmények gyakoriságával is számolunk, még nagyobb eltérést tapasztaltunk volna a bevallott és a nyilvántartott cselekmények számarányát tekintve. Ennél is nagyobb hibára utal az a tény, hogy nem áll fenn kovariancia a feljegyzett és a bevallott adatok között.

például szökés, eltávozás vagy feltételes szabadságra bocsátás alkalmával. Azonban a deviáns magatartást vizsgáló tesztben a bentlakók feljegyezték, hogy az egyes cselekményeket hány éves korukban követték el először. Ha a 14 éves kor előtt elkövetett vétségeket egy kategóriába soroljuk, lehetővé válik, hogy csak az intézetbe kerülés előtti aszociális és bűnözői magatartást vizsgáljuk, mivel 14 év az intézetbe kerülés alsó korhatára. E módszert használva nem kapunk információt a különböző cselekmények gyakoriságáról, a cselekmények súlyosságát azonban figyelembe vehetjük. Az intézetbe kerülés előtti devianciával kapcsolatos összpontszámokról indexet készítettünk. A 6. táblázat az előzetes deviancia, az argótudás és az intézetben eltöltött idő közötti összefüggést mutatja.

Amint azt vártuk, az intézetbe kerülés előtt nagyobb mértékben deviáns lányok jobban ismerik az argót, mint előzetesen kisebb mértékben deviáns társaik ( $M = 35$ , illetve  $M = 27$ ). Az argótudás és az előzetes deviancia közötti összefüggés szignifikáns, ám az argótudás és az intézetben eltöltött idő közötti kapcsolatot ez nem befolyásolja: az argótudás az intézetben eltöltött idő függvényében növekszik, mind az előzetesen kis mértékben, mind az előzetesen nagy mértékben deviáns lányok esetében.<sup>51</sup>

Az előzetes deviancia (mint hibaforrás) kérdésének tisztázása után megállapíthatjuk, hogy a bentlakók argótudása annál nagyobb, minél több időt töltenek el az intézetben.

#### **4.4. Az argótudás az életkor és az intelligencia függvényében**

Meg kell vizsgálnunk még néhány olyan tényezőt, amely befolyásolhatja az argótudást. Különösen fontos lehet e tekintetben az életkor és az intelligencia, melyekről itt szólnunk.

Az életkortól várhatóan meglehetősen nagy mértékben függ az argótudás. A bentlakók életkora igen különböző, a legidősebb és a legfiatalabb lány között hat év a korkülönbség. A bentlakók ráadásul olyan életszakaszban vannak, amely különösen fontos a bűnözővé válás folyamatában: a női bűnözés vagy az arra való hajlam 14 és 20 éves kor között a legerősebb.<sup>52</sup> Az általunk vizsgált csoport tagjai 16 és 22 év közöttiek, átlagéletkoruk 18 év.

<sup>51</sup> Az olvasó számára úgy tűnhet, hogy a deviancia mint változó esetében a kettős felosztás túlságosan elnagyolt, és elfedheti az előzetes deviáns viselkedés és az intézetben eltöltött idő közötti esetleges párhuzamot a két devianciacsoporton belül. A két devianciacsoport közötti különbségek azonban kis mértékűek, és ráadásul a legmagasabb devianciapontszámok az eltöltött idő szempontjából középső csoportban figyelhetők meg mind a kisebb, mind a nagyobb mértékben deviáns bentlakók esetében. Szintén megemlítendő, hogy a 6. táblázat szerinti eredmény ugyanaz, ha a deviancia változóját felosztjuk aszociális és bűnözői viselkedésre.

<sup>52</sup> Ld. SVERI (1960: 84–5, az adatok norvégiai rendőrségi statisztikákból származnak).

Feltételezésünket, mely szerint az életkor és az argótudás között összefüggés van, igazolják az eredmények. A korreláció majdnem szignifikáns, ám a 7. táblázatból kiderül az is, hogy az intézetben régebben lakó lányok esetében nincs különbség az idősebbek és a fiatalabbak argótudása között.

7. táblázat: *Argótudás és életkor a javítóintézetben töltött idő függvényében (közéérték, szórás és korreláció)*

Argótudás		A javítóintézetben töltött idő			Összes
		Rövidebb	Közepes	Hosszabb	
Fiatalabb	M	23,5	29,1	37,3	28,6
	s	9,0	7,3	9,8	10,0
	n	13,0	10,0	7,0	30,0
Idősebb	M	25,3	35,7	37,2	34,0
	s	15,4	8,9	10,6	11,9
	n	7,0	11,0	13,0	31,0
Összes	n	20,0	21,0	20,0	61,0
r (argó és életkor) = 0,29, p < 0,05					

Különösen fontos az a tény, hogy az argótudás és az intézetben eltöltött idő közötti összefüggés mindkét korcsoport esetében megmarad. Tehát az argótudás szempontjából nem az életkor a döntő tényező, hanem sokkal inkább a javítóintézetben eltöltött idő.

Az argótudást várhatóan az intelligencia is befolyásolja. Az intelligenciateszt nagyrészt a nyelvi készséget méri, és az argóteszt esetében éppen erre a készségre, a gondolatok (akár írásban való) kifejezésének képességére van szükség.

Az intézetbe kerülő lányokra jellemző, hogy hátrányos családi helyzetűek, és iskolázottságuk hiányos. Az intézeti dokumentumok szerint 30%-uk „fogyatékos”.<sup>53</sup>

A bentlakók nyelvi nehézségeit a teszt összeállításakor is igyekeztünk figyelembe venni. Az alanyokat arra kértük, hogy ha nem tudták egy adott szó jelentését megmagyarázni, jelezzék, hogy hallották-e már a szót vagy sem. Mivel a fogyatékos bentlakók egyáltalán nem adták többször a „már hallottam” választ, mint nem fogyatékos társaik, az ilyen válaszokat nem vettük figyelembe.

A 8. táblázat azt mutatja, hogy jóllehet van némi, igaz, nem szignifikáns összefüggés az argótudás és az intelligencia között, ez a tény az argótudás és az intézetben eltöltött idő kapcsolatát lényegében nem befolyásolja. Tehát mind a

<sup>53</sup> A 90-esnél alacsonyabb IQ-jú lányokat tekintettük fogyatékosnak; egyharmad részük IQ-ja 80-as vagy annál alacsonyabb volt. Az intelligenciaszint megállapításakor az intézeti dokumentumokra, illetve egy vagy több intelligenciateszt eredményeire támaszkodtunk. Néhány esetben csak a pszichiáter szakvéleményére hagyatkoztunk, ám ez esetekben egy kivételtől eltekintve a lányok átlagos vagy valamivel átlagon fölüli képességűek voltak.

gyengébb képességű, mind az intelligensebb lányok argótudása növekszik az intézetben eltöltött idő alatt. A fogyatékos lányok tulajdonképpen csak a kezdeti időszakban vannak hátrányban a nem fogyatékosokkal szemben.

8. táblázat: *Argótudás és intelligencia a javítóintézetben eltöltött idő függvényében (közéérték, szórás és korreláció)*

Argótudás		A javítóintézetben töltött idő			Összes
		Rövidebb	Közepes	Hosszabb	
Fogyatékos	M	19,0	33,0	36,8	28,6
	s	14,0	9,6	107	13,7
	n	7,0	6,0	5,0	18,0
Nem fogyatékos	M	26,8	32,4	37,3	32,4
	s	8,9	8,6	10,3	10,1
	n	13,0	15,0	15,0	43,0
Összes	n	20,0	21,0	20,0	61,0
	r (argó és intelligencia) = 0,22, p < 0,10				

Összegzőképpen elmondhatjuk, hogy a bentlakók argótudása az intézetben eltöltött idő függvényében növekszik, függetlenül az olyan háttértényezők változásától, mint az előzetes deviancia, az életkor vagy az intelligencia. Az eredmények alátámasztják hipotézisünket, mely szerint a javítóintézetben a bentlakók bűnözői szubkultúrába illeszkednek be.

## 5. Argótudás és státusz

Eddig azt láttuk, hogy az argótudás funkcionálhat a bűnözői szubkultúrába való beilleszkedés mutatójaként. Ez azonban nem feltétlenül jelenti azt, hogy az argó a bűnözői szubkultúra alapvető eleme. Hogy ilyen értelemben lényeges tényező-e az argó, eldönthetjük, ha megvizsgáljuk, hogy az argótudás befolyásolja-e a bentlakók egymásról alkotott véleményét.

Az argótudás és a státusz közötti kapcsolat vizsgálata révén az intézetben belüli informális társadalmi kontroll működését is megérthetjük. Milyen jellegű a bentlakók társadalmi hierarchiája? A magas státuszúak követik el a legtöbb bűncselekményt és ők a leginkább aszociálisak? Netán ők a legártatlanabbak? A kérdést másképpen is megfogalmazhatjuk: mi jellemző az intézeti közösség számára normákat teremtő bentlakókra? A közösségben magas státuszt betöltő bentlakók szociális vagy antiszociális jellegű normákat képviselnek?

### 5.1. Argótudás és státusz bizonyos háttértényezők függvényében

Az intézeti közösségen belüli hierarchiát leginkább szociometriai vizsgálat útján ismerhetjük meg. Az egyes bentlakók csoporton belüli népszerűségének mérése céljából két, körülbelül tíz kérdést tartalmazó szociometriai kérdőívet ál-

lítottunk össze. A két kérdőív kitöltése között öt hét telt el.<sup>54</sup> A kérdőívek kiértékelésekor a státusz számértékét úgy kaptuk meg, hogy azon szavazatok számából, melyeket a bentlakó a „Kik azok a lányok, akiket az egész intézetből a legjobban szeretsz?” kérdés kapcsán társaitól kapott, kivontuk a „Kik azok a lányok, akiket az egész intézetből a legkevésbé szeretsz?” kérdés kapcsán kapott szavazatok számát.<sup>55</sup> E módszer révén mind pozitív, mind negatív viszonyulásokat figyelembe vehettünk. A módszer másik előnye, hogy esetében kisebb a torzulás veszélye, mint ha kizárólagosan pozitív vagy negatív viszonyulásokat vizsgálnánk.

9. táblázat: *Argótudás és státusz a javítóintézetben eltöltött idő függvényében (közéérték, szórás és korreláció)*

Argótudás		Státusz			Összes
		Alacsony	Közepes	Magas	
Rövidebb idő	M	16,9	28,2	33,4	26,7
	s	12,1	10,2	6,5	11,5
	n	7,0	15,0	7,0	29,0
Hosszabb idő	M	28,6	36,5	42,1	35,9
	s	12,0	6,9	6,2	9,6
	n	8,0	13,0	8,0	29,0
Összes	M	23,1	32,0	38,1	31,3
	s	13,1	9,9	7,6	11,5
	n	15,0	28,0	15,0	58,0*

r (argó és az intézetben töltött idő) = 0,54, p < 0,01

\* Három, korábban vizsgált bentlakó nem volt jelen ennek a szociometriai tesztnek a kitöltésénél.

Annak érdekében, hogy eldöntsük, van-e összefüggés argótudás és státusz között, a státuszváltozó értéke alapján a bentlakókat három csoportra osztottuk (alacsony státuszú: [-13]–[-1] pont, közepes státuszú: 0–8 pont, magas státuszú: 9–23 pont). Az intézetben eltöltött időt is figyelembe vettük: két csoportra osztottuk a bentlakókat aszerint, hogy egy évnél rövidebb vagy hosszabb ideje voltak az intézetben.

<sup>54</sup> A szociometriai kérdésekre adott válaszok öt hét múlva is jórészt ugyanazok voltak. Annak ellenére, hogy a kérdéseket a két kérdőívben más-más formában tettük fel, és hogy az első kérdőív kitöltésekor az intézetben lakó lányoknak csupán háromnegyede volt öt hét múlva is az intézet lakója, a két kérdőívben adott válaszok 88%-ban megegyeztek (n = 46, p < 0,01).

<sup>55</sup> Az első szociometriai vizsgálat után arra a következtetésre jutottunk, hogy a preferenciákkal kapcsolatban nem specifikus (együttlakás, belső tanácsba való esetleges beválasztás), hanem inkább általános kérdéseket tanácsos föltennünk (pl. „Kiket szeretsz a legjobban?”). A második szociometriai vizsgálat (e vizsgálat eredményeit közöljük) esetében csak általános kérdéseket tettünk fel a preferenciákkal kapcsolatban. A szociometriai kérdések részletes leírásához ld. BONDESON (1964).

A 9. táblázat adatai szerint az argótudás és a státusz között határozott összefüggés van: az argóközepértékek az egyes státuszcsoportok mentén letről fölfelé haladva egyre magasabbak (23, 32 és 38 pont), és a korrelációs együttható (0,54) nagymértékben szignifikáns.<sup>56</sup>

Emellett azt látjuk, hogy az argótudás és a státusz közötti összefüggés akkor is fennáll, ha az argótudással kovariáns változót, az intézetben eltöltött időt figyelembe vesszük.<sup>57</sup>

Megemlítendő, hogy az argótudás és a státusz közötti összefüggés akkor is megmarad, ha figyelembe vesszük a háttértényezőket, az előzetes deviancia, az életkor és az intelligencia adta különbségeket. Ráadásul ezen változók és a státusz közötti korrelációk nagyon kis mértékűek (minden esetben  $p > 0,10$ ).

A státusz és a deviáns normák, illetve a státusz és a deviáns magatartás közötti korrelációs együtthatók, jóllehet valamivel kisebbek, mint a státusz és az argótudás közötti korreláció együtthatója, pozitívak és szignifikánsak ( $r = 0,44$   $p < 0,01$ , illetve  $r = 0,33$   $p = 0,01$ ).

Ha a státusz helyett a *v é l t s t á t u s z*<sup>58</sup> vizsgáljuk, e változó és a három kriminalitásváltozó közötti korrelációs értékek a fentieknél valamivel magasabbak lesznek:  $r = 0,63$  az argótudás esetében,  $r = 0,51$  a deviáns normák esetében,  $r = 0,48$  a deviáns magatartás esetében.

A szociometriai tesztekben adott (direkt) szavazatok azt mutatják, hogy az intézeti csoportban azok a lányok a legnépszerűbbek, akik ismerik a bűnözői nyelvet, és akik antiszociális normákkal, valamint aszociális és bűnözői tapasztalattal rendelkeznek. A népszerűségbecslésekből kiderül, hogy azokra a lányokra, akiket a válaszadók a többiek körében népszerűnek tartanak, még inkább jellemző az argótudás, az antiszociális normarendszer és az aszociális és bűnözői tapasztalat.<sup>59</sup>

<sup>56</sup> Az egyes részlegek esetében is összefüggés mutatkozik argótudás és státusz között, jóllehet eltér a kovariancia mértéke. Ez a megállapítás attól függetlenül igaz, hogy csak az adott részleg, vagy az egész intézet bentlakóival kapcsolatos preferenciákat vesszük figyelembe.

<sup>57</sup> Amint az a 9. táblázatban látható, a státusz és az intézetben eltöltött idő között csak kismértékű a kovariancia. A korrelációs együttható ( $r$ ) értéke alacsony:  $0,18$  ( $p > 0,10$ ).

<sup>58</sup> „Vélt státusz”-on a bentlakó társai státuszával kapcsolatos feltételezéseit értjük. A vélt státusszal kapcsolatos kérdések a következőképpen hangzottak: „Szerinted a lányok közül kik a legnépszerűbbek?”; „Szerinted a lányok közül kik a legkevésbé népszerűek?” Az egyes bentlakók vélt státuszára vonatkozó értékeket úgy számítottuk ki, hogy a kapott pozitív becslések számából kivontuk a negatív becslések számát.

<sup>59</sup> Úgy is mondhatjuk, hogy a javítóintézetben egy viszonylag erős bűnözői szubkultúra létezik, ám ezt a szubkultúrát a bentlakók még erősebbnek tartják, mint amilyen az valójában. E szituáció egy ismert szociálpszichológiai jelenségre, az úgynevezett halmozott ignoranciára emlékeztet. Esetünkben talán helyesebb, ha „érzékelés útján felerősített normák”-ról beszélünk. Ld. még WHEELER (1961a).

Összegzésképpen elmondható, hogy a bentlakóknak ismerniük kell a bűnözői nyelvet ahhoz, hogy az intézeti közösségben magas státuszhoz jussanak. A közösség rendszerint kirekeszti azokat, akik nem sajátítják el a tolvajnyelvet.<sup>60</sup>

### 5.2. A „negatív” esetek elemzése

Az argótudás és a státusz közötti összefüggés viszonylag nagymértékű, ám korántsem teljes, ezért megvizsgáljuk az úgynevezett „negatív” eseteket.

A 10. táblázat azt mutatja, hogy az argótudás és a státusz közötti összefüggés az intézetben hosszabb időt eltöltő lányok esetében a legnagyobb mértékű. E csoporton belül a negatív esetek aránya 5 : 29, szemben az újonnan érkezettek csoportjával, ahol az arány 11 : 29.

Annak az állításnak, hogy „az argótudás a státuszhoz jutás előfeltétele”, 9 lány esete mond ellent.<sup>61</sup> Egy kivételtől eltekintve az összes ilyen „negatív” eset olyan lányoknál állt fenn, akik rövidebb ideje tartózkodtak az intézetben (10. táblázat). Ebből arra következtethetünk, hogy a lányok az intézetbe kerülés után egy ideig anélkül is magas státuszhoz juthatnak, hogy túlságosan ismernék az argót. Az intézetben eltöltött hosszabb idő után azonban az argótudás a státuszhoz jutás előfeltételévé válik.

10. táblázat: *A bentlakók az argótudás, a státusz és a javítóintézetben töltött idő függvényében (n = 58)*

	Rövidebb idő az intézetben			Hosszabb idő az intézetben		
	Kis argótudás	Nagy argótudás	Összes	Kis argótudás	Nagy argótudás	Összes
Magasabb státusz	8	6	14	1	15	16
Alacsonyabb státusz	12	3	15	9	4	13
Összes	20	9	29	10	19	29

Gyenge argótudás és magas státusz az intézetben rövidebb ideje lévő lányok esetében (n = 8)<sup>62</sup>: Ha megvizsgáljuk az e kategóriába tartozó eseteket, azt lát-

<sup>60</sup> Az argótudás és a pozitív válaszok közötti korreláció együtthatója pozitív, az argótudás és a negatív válaszok közötti korrelációs együttható pedig negatív. A korrelációs együttható az argótudás és a pozitív válaszok között +0,57, az argótudás és a negatív válaszok között -0,27, az argótudás és a pozitív becslések között +0,49, az argótudás és a negatív becslések között -0,55.

<sup>61</sup> „Az argótudás a státusz előfeltétele” megállapítás azt jelenti, hogy az argótudás a státuszhoz jutás szükséges, nem pedig elégséges feltétele. 7 lányra volt jellemző, hogy nagy argótudással, ám alacsony státusszal rendelkeztek, mindegyikük viszonylag hosszabb ideje volt javítóintézetek lakója. Valószínűleg személyiségproblémák (alacsony intelligencia, érzelmi instabilitás) is közrejátszottak abban, hogy ezek a lányok jó argótudásuk ellenére alacsony státusszal rendelkeztek.

<sup>62</sup> Mindazonáltal az erre a csoportra jellemző argótudás nagyobb, mint a rövidebb ideje bentlakók csoportján belül az alacsony státuszúak argótudása (rendre M = 25, illetve M = 18), továbbá

jük, hogy — bár ezek a lányok sok szociometriai szavazatot kaptak — a bentlakóknak erről nem volt tudomásuk. E kijelentés igazsága egyértelműen következik a tényekből: a nyolc lány átlagban 7,4 pozitív szavazatot kapott a „Ki az, akit a legjobban szeretsz?” kérdés kapcsán, ám ugyanezen lányok a „Szerinted a lányok közül kik a legnépszerűbbek?” kérdéssel kapcsolatban átlagban csupán 1,3 pozitív becslést kaptak. A többi bentlakóra vonatkozó megfelelő értékek rendre 6,8, illetve 4,5. Elmondhatjuk tehát, hogy a kategóriába tartozó lányok vélt státusza alacsony.

Ha az az állítás, hogy „az argótudás a státusz előfeltétele”, hangsúlyozott norma lett volna ennek az iskolának a szubkultúrájában, a bentlakók nemigen fedezték volna fel, hogy ennek a nyolc lánynak az esetében a norma érvénytelené vált. A bentlakók egyszerűen nem gondolták, hogy ezek a viszonylag gyenge argótudással rendelkező lányok sok szavazatot fognak kapni. Tehát elmondhatjuk, hogy ezek az úgynevezett negatív esetek tulajdonképpen a fenti megállapítás igazságát bizonyítják, abban az esetben, ha a vélt státusz is a státusz fogalmába tartozónak vesszük.

Ezenkívül e nyolc lány közül egy sem rendelkezett semmiféle vezetői szereppel. A „Szerinted kik azok a lányok, akik befolyással rendelkeznek?” kérdés kapcsán e csoport tagjai átlagban 0,8 befolyásbecslést kaptak, szemben az intézet többi bentlakójára jellemző 3,5-ös átlagértékkel. Tehát, ha a státusz fogalmába a befolyást is beleértjük, a „negatív” esetek ismét igazolják azt az elméletet, mely szerint az argótudás a státuszhoz jutás előfeltétele.

Gyenge argótudás és magas státusz az intézetben hosszabb ideje lévő lányok esetében ( $n = 1$ )<sup>63</sup>: Az egyetlen idetartozó lány szintén sok szavazatot kapott, de csak néhányan tartották a népszerűbb lányok körébe tartozónak. Tehát a vélt státusza nem magas. Nem rendelkezik vezetői szereppel sem. Csakúgy, mint az előző esetben, itt is megállapíthatjuk, hogy ez a kivételnek látszó eset valójában alátámasztja elméletünket.<sup>64</sup>

---

ez a csoport kevesebb pozitív választ kapott, mint a magas státuszúakból álló más csoportok bármelyike.

<sup>63</sup> Ennek a lánynak az argótudása azonban kis híján eléri azt a szintet, amely a kis és a nagy argótudású csoportot egymástól elválasztja ( $M = 29$ ). Ezenkívül ezt a lányt egy olyan részlegen helyezték el, ahol fiatalabb, az intézet világához még hozzá nem szokott lányok laktak. Tudta, hogyan használhatja ki kiváltságos helyzetét. Azzal, hogy az új bentlakóknak gondját viselte, és segített nekik, sok baráttra tett szert, és mivel egyáltalán nem volt domináns típus, nem szerzett magának ellenségeket sem.

<sup>64</sup> Ha a magas státusszal és alacsony argótudásszinttel jellemezhető két csoportot (azaz az úgynevezett negatív eseteket ( $n = 9$ )) összehasonlítjuk a magas státusszal és magas argótudásszinttel jellemezhető csoportokkal ( $n = 21$ ), kiderül, hogy míg az előbbi csoportokba tartozók átlagban csupán 1,8 pozitív becslést és 0,8 befolyásbecslést kaptak, addig az utóbbi csoportokba tartozóknál a megfelelő érték 9,5, illetve 8,0 volt.



Összegzőképpen elmondható, hogy az úgynevezett negatív esetek elemzéséből kiderül, hogy ha a státusz fogalmába beleértjük a vélt státuszt és a vezetői szerepet is, az argótudást a státuszhoz jutás előfeltételének tekinthetjük.

### **5.3. Az informális társadalmi kontroll**

#### **5.3.1. Státusz és konformitás**

Több kutatás is kimutatta, hogy minél többet érintkeznek egymással egy csoport tagjai, értékeik és normáik annál inkább megegyeznek. Ezenkívül kiderült az is, hogy a csoporton belül a legmagasabb státusszal rendelkezők felelnek meg legnagyobb mértékben a csoportelvárásoknak.<sup>65</sup>

Mivel a különböző csoportok érték- és normarendszere más és más, a konformitás különböző jelenségekben nyilvánul meg az egyes esetekben, azonban a konformatív folyamatok ugyanazok. Ahogyan a tagok egy társadalmilag elfogadott normákkal és értékekkel rendelkező csoportban társadalmilag elfogadott viselkedéssel, úgy egy aszociális érték- és normarendszerű csoportban aszociális viselkedéssel érvényesülhetnek. Tehát egy normál iskolai csoportban a társadalmi elvárásoknak jól megfelelő tanulók magas, míg a valamilyen szempontból problémás tanulók alacsony státuszt töltenek be.<sup>66</sup> A normál iskolai osztályokban az iskolakerülő és a bűnöző életmódot folytató tanulókat gyakran kirekesztik a közösségből, míg — ahogyan az várható — az ilyen fiatalokat jobban elfogadják a hátrányos helyzetű tanulókból álló osztályokban.<sup>67</sup>

Sajnos eddig nem sok módszeres vizsgálatot végeztek annak kiderítésére, hogy a javítóintézetekben és a börtönökben létezik-e olyan szubkultúra, melybe a bentlakók a fent említett konformatív folyamatok során illeszkednek be. SCHRAG (1954) viszont e szempontból tanulmányozta az Egyesült Államok egy nyugati állami fogházában a rabok közötti kapcsolatokat. A vizsgálat során 150 fogva tartott személy töltött ki egy, a vezetővel kapcsolatos preferenciákat vizsgáló szociometriai kérdőívet. A kapott eredmények más adatokkal való összevetése során kiderült, hogy a csoportban vezetői szereppel rendelkező személyek hosszabb időre voltak elítélve, korábban többször követtek el erőszakos bűncselekményeket, és gyakrabban voltak visszaesők, mint a többiek általában; ezenkívül több volt közöttük a homoszexuális, a neurotikus és a pszichopata személy, és többször követtek el fegyelmi vétséget (pl. szökés, verekedés, támadás), mint társaik. SCHRAG konklúziója a következő: „A börtön kultúrája az ott legtovább fogva tartott és legkevésbé megváltoztatható személyek értékrendje mentén szerveződik. Ez agresszív antiszociális magatartás terjedéséhez vezet, valamint ahhoz, hogy a naív vagy egyszeri elkövető teljesen lealacsonyodik társai szemé-

<sup>65</sup> Ld. HOMANS (1950). Mindazonáltal az elmélet általános validitása még nincs kellő mértékben bizonyítva.

<sup>66</sup> Ld. BJERSTEDT (1956: 320. oldaltól).

<sup>67</sup> Ld. CROFT és GRYGIER (1956: 454–63).

ben. A börtönbeli szocializáció sok elítélt számára a hivatásos bűnözők technikáinak és attitűdjeinek elsajátítását jelenti.” (42)

Több kutató is hasonló következtetésre jutott, még ha kevésbé meggyőző empirikus adatokra támaszkodtak is. Azonban női javítóintézetet még nem tanulmányoztak kifejezetten ezen szempontok alapján.

Tanulápszichológiai megközelítésből (némi egyszerűsítéssel élve) kijelenthetjük, hogy a csoporton belüli magas státusz elnyerése a konformitásért kapott jutalom.<sup>68</sup> A csoport sokféle módon készítheti a tagokat az érték- és normarendszer átvételére; a konformis személy megbecsülése és presztízzsel való felruházása a legnagyobb jutalom, a nonkonformis személy kizárása a közösségből pedig a legsúlyosabb büntetés. Mindezek tükrében a fenti eredmények a következőképpen foglalhatók össze: azokat a bentlakókat, akik ismerik az argót és ezáltal aszociális értékeket juttatnak kifejezésre, a csoport magas státusszal jutalmazza. Ezzel szemben azokat, akik ezen csoportelvárásnak nem felelnek meg, a csoporttagok büntetik: egyrészt azzal, hogy nem barátkoznak velük (0 vagy kevés pozitív szavazat), másrészt azzal, hogy ellenségnek tekintik őket (sok negatív szavazat).<sup>69</sup>

A szociálpszichológiában központi téma az embernek az a szüksége, hogy mások a lehető legnagyobb mértékben elismerjék.<sup>70</sup> Ehhez szorosan kapcsolódik az a tény, hogy az ember önértékelése függ attól, hogy mások hogyan ítélik meg őt.<sup>71</sup> Többek között ez a két megállapítás a szimbolikus interakció elméletének alapja.<sup>72</sup>

Az egyén elismerés iránti igénye különösen nagy lehet egy olyan közösség esetében, mint amelyhez vizsgálatunk kapcsolódik. A fiatalok ugyanis különösen bizonytalanok magukat illetően, így önértékelésük nagyobb mértékben függ attól, hogy mások hogyan ítélik meg őket. A javítóintézet lakói, akiket a társadalom ráadásul szankcióknak vet alá, valószínűleg még nagyobb bizonytalanságban szenvednek, és még nagyobb szükségük van az értékelésre és a megbecsü-

<sup>68</sup> Ld. HOMANS (1961).

<sup>69</sup> Mivel nem paneladatokkal dolgozunk, nem tudjuk megállapítani, hogy a konformitás valóban független, a státusz pedig függő változó-e. Lehetséges, hogy a két változó (a konformitás és a státusz) közötti kapcsolatot bizonyos időintervallumra vonatkoztatva inkább kölcsönhatásnak, semmint egyoldalú ok-okozati összefüggésnek kellene tekintenünk (ld. LAZARSFELD–MERTON 1954). A negatív esetek elemzése is azt mutatja, hogy néhány bentlakó argótudás nélkül is elismerésre tett benntartózkodása elején, ám ez szinte lehetetlen az intézetben eltöltött hosszabb idő után.

<sup>70</sup> Ld. THOMASnál az elismerés iránti vágyat (1924: 31) vagy ZETTERBERGNél az egó szükségleteinek posztulátumát (1957: 184).

<sup>71</sup> Vö. COOLEY (a reflektív én) vagy MEAD (szerepelmélet).

<sup>72</sup> Ld. ISRAEL (1963).

lésre. Az intézetben különféle megaláztatásokat szenvednek el, ami tovább rontja önbecsülésüket.<sup>73</sup>

A bentlakók nyugtalansága és gyötrődése akkor a legnagyobb, amikor újonnan érkezettként bekerülnek a javítóintézetbe. Ekkor nagy szükségük van a kapcsolatokra, s ez felgyorsítja a benti szubkultúrába való beilleszkedésüket.<sup>74</sup> Természetesen a nevelők megpróbálják kihasználni ezt a kezdeti kapcsolatteremtési igényt. Azonban a javítóintézeti fiatalok sem különböznek a többi fiataltól a tekintetben, hogy a legfontosabb referenciacsoporthoz számukra is az általános értelemben vett rangtárs csoport, illetve közvetlen társaik csoportja.<sup>75</sup>

A zárt társadalomban a társak állandó jelenléte elősegíti az egymás közötti érintkezést, s ezzel gyorsul az egyén értékrendszerének és normáinak az intézetben belüli bűnözői szubkultúra értékrendszeréhez és normáihoz való hasonulása.

### **5.3.2. A társadalmi láthatóság**

Az informális társadalmi kontroll működésének egyik feltétele, hogy a csoporttagok viszonylag jól ismerjék a csoport normáit, illetve azt, hogy az egyes tagok mennyire felelnek meg ezen normáknak. Egy totális intézmény esetében, ahol az egyén állandóan társai szeme előtt van, az effajta társadalmi láthatóság bizonyára magas fokú.<sup>76</sup>

Vizsgálatunk adatai is azt mutatják, hogy kevés bentlakóra sok szociometriai szavazat jutott, és hogy ugyanazokat a lányokat gyakran választották több kérdés kapcsán is. Ez az úgynevezett státusz-kikristályosodás egyfajta tudatosságot és egyetértést jelez a csoporton belül arra vonatkozólag, hogy kik azok, akik presztízzsel bírnak, és kik azok, akiket elutasítanak.

Azok a bentlakók, akik kiugróan sok pozitív vagy negatív szavazatot kaptak, nagyfokú láthatóságuk miatt különösen fontosak az informális társadalmi kontroll szempontjából. A két legszélsőségesebb esetet röviden ismertetjük.

Az intézet „sztárja” minden pozitív jellegű kérdéstípus tekintetében vezet: 33-an tartották népszerűnek, 23 preferenciaszavazatot és 25 befolyásbecslést kapott (csak az intézet lakói kaphattak szavazatot), negatív becslést vagy választ viszont egyetlenegy sem.

<sup>73</sup> Ld. GOFFMAN (1961).

<sup>74</sup> SCHACHTER kísérleti módon demonstrálta, hogy a beilleszkedésre való hajlandóság a nyugtalanság fokozódásával és az önértékelés igényének növekedésével egyenes arányban nő (1959: 103 kk.).

<sup>75</sup> Ld. SHERIF és SHERIF (1964).

WHEELER (1961a és 1961b) is azt állapította meg, hogy a börtön szociális struktúrája nem teszi lehetővé, hogy az elítéltek a személyzetrel is és társaikkal is szoros kapcsolatban legyenek. A szerzőt idézve: „Sem az adataink, sem a börtön nyelve nem szolgál bizonyítékkal arra nézve, hogy létezne egy olyan kategória, melyet egyaránt jellemez a személyzetnek való megfelelés és a társakkal való szoros kapcsolatrendszer” (1961a: 705).

<sup>76</sup> A láthatóság fogalmát ld. MERTON (1957: 319–21, 336–57).

Ez a népszerű, hangadó személy a kriminalitást vizsgáló tesztek esetében is nagyon magas pontszámokat ért el: az argótesztben 44, a deviáns normákat vizsgáló tesztben 23, a deviáns magatartást vizsgáló tesztben 225 pontot kapott (az aszociális és bűnözői magatartásformák széles skálája volt rá jellemző: alkoholizmus, prostitúció, lopás, orgazdaság, betöréses lopás, rablás; a felsorolt aszociális és bűnözői tevékenységek felénél a „tízszer vagy annál többször” választ jelölte meg).

Ez a lány vizsgálatunk előtt két évvel került az intézetbe. A vizsgálat után fél évvel fiatalkorúak börtönében letöltendő szabadságvesztésre ítélték fegyverrel elkövetett szándékos testi sértésben és tettelegességben való bűnrészesség, a személyes biztonság megsértése és nagyobb értékre elkövetett lopás miatt. Több mint két év után feltételeesen szabadságra bocsátották, ám egy hónap múlva lopott árut és kábítószerrel találtak nála. Ezután másfél hónappal tetteleges bántalmazás és ittasság miatt letartóztatták, majd újabb szabadságvesztésre ítélték. Beke-reült a Bűnügyi Nyilvántartásba és a Felügyelőbizottság Speciális Bűnügyi Nyilvántartásába is.

Az intézet „kitaszította” az előző lánnyal ellentétben 19 negatív becslést és 6 negatív szavazatot kapott (csak a bentlakók közül lehetett választani), míg pozitív becslést vagy szavazatot egyet sem.

Ez a kiközösített lány kapta a kriminalitást vizsgáló tesztek esetében messze a legalacsonyabb pontszámokat: 0 pontot kapott az argótesztre és a deviáns normákat vizsgáló tesztre, 2 pontot a deviáns normákat vizsgáló tesztre. Nem kétséges, hogy ez a lány az aszocialitás és a kriminalitás tekintetében meglehetősen ártatlan volt. Például amikor azt hallotta, hogy a többiek a tablettaszedés örömeiről beszélnek (a svéd argóban a *gå på tabletter* a kábítószereség ígéje), azért, hogy ne tűnjön kisebbrendűnek társai szemében, a nevelőkhöz ment és — társai nem titkolt derűségére — aszpirint kért.

A lány Norrbotten (Észak-Bothnia) megyébe való volt és az általános iskolában a legjobb osztályzatokat kapta magaviseletből. Az intézetbe a dokumentumok szerint azért került be, mert „csavargó és élőködő életmódot folytatott és nem volt képes beilleszkedni a társadalomba.”<sup>77</sup> Vizsgálatunk idején néhány hónapja lakott az intézetben. Összesen két és fél évet kellett az intézetben töltenie. Később nem került be sem a Bűnügyi Nyilvántartásba, sem a Felügyelőbizottság Speciális Bűnügyi Nyilvántartásába.

Nagyfokú láthatóságuk révén e csoporton belüli szélsőséges esetek élő példái a társadalmi kontroll működésének. Az a hangsúly, amelyet a bűnözői szubkultúra normáinak ezek a példák adnak, magyarázat lehet azon korábbi megfigyelé-

<sup>77</sup> Ugyezen dokumentumok alapján ugyanennyire valószínű, hogy a lány anyja élt csavargó életet. A dokumentumban ez áll: „lánnyal együtt vándorló életet élt, házvezetői állásokat vállalt, általában rövid ideig dolgozott egy helyen”.

süinkre, mely szerint a bentlakók a normákat még erősebbnek érzékelik, mint amilyenek azok valójában.<sup>78</sup> Ezeknek a szélsőséges eseteknek az elemzésben valószínűleg nagyobb súllyal kellene szerepelniük, mint amelyet az középértékek és a korrelációk mint statisztikai eszközök lehetővé tesznek számukra.

### **5.3.3. Státusz és befolyás**

Alapvető kérdés, hogy a („népszerűség” értelemben vett) magas státusz együtt jár-e a hatalommal és a befolyással. Azt az elméletet, mely szerint a magasabb státuszúak hatást gyakorolnak az alacsonyabb státuszúakra, több vizsgálat eredményei is alátámasztják.<sup>79</sup> Néhányan azonban csak kis mértékű összefüggést találtak státusz és befolyás között.<sup>80</sup>

A mi szociometriai vizsgálatunk esetében a státusz majdhogynem a befolyás szinonimájának tekinthető. A „Kik a legbefolyásosabbak?” kérdéshez kapcsolódó becslések és a „Kiket szeretsz a legjobban?” kérdésre adott válaszok közötti korreláció értéke 0,70. A befolyással kapcsolatos becslések és a „Szerinted kik a legnépszerűbbek?” kérdésre adott pozitív válaszok közötti korrelációs együttható igen magas: 0,96, tehát a megkérdezettek a befolyásosnak ítélt lányokat majdnem minden esetben népszerűnek is tartották. A státusz, különösen a vélt státusz, esetünkben majdnem mindig egyet jelent a befolyással.<sup>81</sup>

Összegzésképpen elmondható, hogy egy bentlakó státusza annál magasabb és befolyása annál nagyobb, minél nagyobb az argótudása, minél antiszociálisabb az értékrendszere és minél nagyobb a bűnözői tapasztalata. A magas státuszú bentlakók normateremtők a bűnözésben kevésbé jártas, alacsony státuszú és befolyással nem rendelkező társaik számára. Az eredmények alátámasztják hipotézisünket, mely szerint a javítóintézetben a bentlakók bűnözői szubkultúrába illeszkednek be.

<sup>78</sup> Ld. 180–181. oldalon.

<sup>79</sup> POLANSKY et al. (1950) és LIPPITT et al. (1952) különböző fiútáborokban végeztek vizsgálatokat, és azt találták, hogy azok a fiúk voltak a többiek körében a legnépszerűbbek, akik a legnagyobb hatalommal rendelkeztek. Azt is megfigyelték, hogy a többiek által nagy hatalmúnak mondott fiúk tudták a legjobban befolyásolni társaik viselkedését.

<sup>80</sup> Ld. pl. GIBB (1950).

<sup>81</sup> E megkülönböztetés jelentőségét lásd a „negatív” eseteknél. Azt is megemlíthetjük, hogy míg a státusz és az intézetben eltöltött idő között csekély, a befolyásbecslések és az intézetben eltöltött idő között viszonylag nagy mértékű az összefüggés. Ha a bentlakókat az intézetben eltöltött idő szerint féléves időintervallumok alapján csoportokra osztjuk, a befolyásbecslések átlagos száma a következőképpen változik: 0,6–1,3–2,9–4,9–7,5–7,8. Ebből az derül ki, hogy az intézeti közösségben a hatalom fő birtokosai a legjavíthatatlanabb bentlakók, akik régóta az intézetben vannak, mivel néhányszor már feltételelesen szabadságra bocsátották őket, ám mindig visszakerültek az intézetbe.

## 6. Argótudás és visszaesés

Vajon az intézet bűnözői szubkultúrájába való beilleszkedés jár-e valamiféle következménnyel arra, hogy az egyén az intézetből való kikerülés után hogyan illeszkedik be a társadalomba? Elméletileg lehetséges, hogy a vizsgált devianciafolyamatok egy nem szándékolt szituációhoz való időleges alkalmazkodás folyamatai. Ez azt jelentené, hogy a bentlakók anélkül juttatnak verbális úton kifejezésre bizonyos antiszociális értékeket, hogy azokat igazán elfogadnák és beépítenék saját érték- és normarendszerükbe.<sup>82</sup> WHEELER (1961b) börtönben végzett kutatásában az elítélteket aszerint kategorizálta, hogy benti pályafutásuk mely szakaszában járnak, és bizonyítékot talált mind prizonizációs, mind reszocializációs folyamatok létezésére, tehát szerinte az elítéltek egyre inkább elkötelezik magukat a bűnözői értékrend mellett, ám a szabadon bocsátás előtt elvesztik a börtönkultúrával való azonosságukat.<sup>83</sup>

Azzal, hogy a korábban kifejezett antiszociális értékek és a későbbi visszaesés közötti összefüggést vizsgáljuk, eldönthetjük, hogy a bentlakók *i n t e r - n a l i z á l j á k* vagy *e x t e r n a l i z á l j á k*<sup>84</sup> a bűnözői szubkultúrát.<sup>85</sup>

A visszaeséssel kapcsolatban a két központi nyilvántartás, a Bűnügyi Nyilvántartás és a Felügyelőbizottság Speciális Nyilvántartása adataira támaszkodtunk. Az előbbibe az úgynevezett súlyos bűncselekmények elkövetői, az utóbbiba az ittas állapotban elkövetett bűncselekmények elkövetői kerülnek be. A visszaesésre vonatkozó adatokat fő vizsgálatunk után majdnem öt évvel gyűjtöttük össze. A vizsgált bentlakók több mint fele szerepelt ekkor valamelyik nyilvántartásban, 23%-uk szerepelt a Bűnügyi Nyilvántartásban, 43%-uk a Speciális Bűnügyi Nyilvántartásban.<sup>86</sup> Mivel nem találtunk különbséget a vizsgált válto-

<sup>82</sup> Ld. pl. FESTINGER (1953) különbségtételét a „közösséghez való alkalmazkodás” és a „személyes elfogadás” között.

<sup>83</sup> GLASER (1964) is arra következtetésre jutott, hogy a börtönkultúrával való konformitás alakulása ilyen, U-alakú görbével írható le. E szerzők szerint az elítéltek a szabadon bocsátás előtt azért veszítik el a börtönkultúrával való azonosságukat, mert a referenciacsoportok megváltoznak. Egy másik lehetséges magyarázat az, hogy az elítéltek a szabadon bocsátás közeledtével általában opportunista válaszokat adnak annak érdekében, hogy „a szabadságra bocsátásra éretti”-nek látszanak.

<sup>84</sup> Ezekhez a fogalmakhoz ld. ROMMETVEIT (1955: 55–9).

<sup>85</sup> CLEMMER (1940) és tíz, kutatásában segítséget nyújtó elítélt a következő összefüggést figyelte meg: „azok az elítéltek, akik nagymértékben prizonizálódtak, nagyobb valószínűséggel lettek visszaesők a szabadon bocsátás után” (312).

GARRITY (1961) azonban nem talált egyértelmű összefüggést a börtönben eltöltött idő és a feltehető szabadságra bocsátással való későbbi visszaélések között.

<sup>86</sup> A nyilvántartásba vétellel kapcsolatos adatok az intézetbe való bekerüléstől számított időszakra vonatkoznak. A 11. táblázatban nem vettük figyelembe sem a bűncselekmények számát és súlyosságát, sem az ítéletek számát és súlyosságát; csak azt vettük figyelembe, hogy a bentlakó bekerült-e valamelyik nyilvántartásba vagy sem.

zók esetében attól függően, hogy melyik nyilvántartásról van szó, a kétfajta nyilvántartást együttesen vizsgáltuk (11. táblázat).

A gyenge argótudású bentlakók közül senki sem, ám a nagy argótudással rendelkezők több mint egyharmada került be mindkét nyilvántartásba. Az összefüggés a következőképpen is leírható: az argóközéérték az egyik nyilvántartásban sem szereplők esetében 26,3 (s = 12,1), a két nyilvántartás egyikében szereplők esetében 33,5 (s = 10,4), a mindkét nyilvántartásban szereplők esetében pedig 43,0 (s = 4,3).

11. táblázat: *Argótudás és a Bűnügyi Nyilvántartásban, illetve a Felügyelőbizottság Speciális Bűnügyi Nyilvántartásában való regisztráltság (százalékosan)*

Argótudás	Nyilvántartás			Összes	n
	Nincs nyilvántartva	Csak az egyik nyilvántartásban	Mindkét nyilvántartásban		
Kicsi	70	30	0	100	19
Közepes	50	45	5	100	22
Nagy	21	42	37	100	20

Módszertani szempontból megállapíthatjuk, hogy az argóteszt előrejelzési célokra is használható. Elméletileg arra következtethetünk, hogy az argóban kifejezésre jutó antiszociális értékeket a bentlakók az intézetbe kerülés után nem externalizálják, hanem internalizálják.<sup>87</sup>

Sem a deviáns normákat vizsgáló teszt, sem a deviáns magatartást vizsgáló teszt nem jelzi olyan jól előre a visszaesést, mint az argóteszt. A státuszt vizsgáló szociometriai teszt azonban körülbelül olyan jól képes előre jelezni a visszaesést, mint az argóteszt.<sup>88</sup>

<sup>87</sup> A legfontosabb háttértényezőket figyelembe vettük. Ha az előzetes devianciát, amely bizonyos mértékű összefüggést mutat a visszaeső bűnözéssel, figyelembe vesszük, az argótudás és a visszaeső bűnözés közötti összefüggés erőssége nem változik. Ha figyelembe vesszük a visszaesési időszakot (a kockázati időszakot) is, amely a nagy argótudású csoport esetében hosszabb, a 11. táblázat adatai csak jelentéktelen mértékben változnak.

<sup>88</sup> A státusz (a pozitív válaszok számának és a negatív válaszok számának a különbsége, a választható személyek az intézet bentlakói) és a visszaesés közötti összefüggést a következő táblázat mutatja (százalékban kifejezett adatok):

Státusz	Nyilvántartás			Összes	Az esetek száma
	Nincs nyilvántartva	Csak az egyik nyilvántartásban	Mindkét nyilvántartásban		
Alacsony	71	24	5	100	21
Közepes	62	33	5	100	21
Magas	14	57	29	100	21

Rövid összegzésképpen azt mondhatjuk, hogy a visszaeső bűnözéssel kapcsolatos adatok azt mutatják, hogy az argóban kifejezésre jutó antiszociális értékeket a bentlakók internalizálják.

## 7. Összegző megjegyzések

Vizsgálatunk adatai azt mutatják, hogy az intézet bentlakói egyre inkább beilleszkednek egy bűnözői szubkultúrába. Erre a jelenségre két kriminológiai elmélet adhat magyarázatot.

A funkcionális elmélet szerint a bentlakók úgy reagálnak a fogva tartásra és a javítóintézet formális társadalmi rendjére, hogy kialakítják saját, informális társadalmi rendjüket, amely kölcsönös szolidaritáson, valamint társadalom- és intézményellenes értékeken és normákon alapul. SYKES (1958) meggyőzően írta le, hogy a börtönben átélt megfosztottságérzet és frusztráció (a szabadság, az autonómia, a javak, a heteroszexuális kapcsolatok stb. elvesztése) mennyire veszélyezteti az elítéltek önbecsülését. Az elítéltek csak úgy tudják enyhíteni ezeket a „börtönbeli kínokat”, hogy önvédelemből az őket kiközösítő társadalom ellen fordulnak.

A funkcionalista elmélet igen értékes a megismerés szempontjából, ám csak úgy, mint más funkcionalista elméleteket, ezt az elméletet is nehéz igazolni vagy megcáfolni.<sup>89</sup>

A másik elmélet, SUTHERLAND (1956) elmélete a differenciális asszociációról, mely szerint a bűnözői viselkedést az egyén egy elsődleges csoport tagjaival való interakció során sajátítja el, magyarázattal szolgálhat mind a javítóintézetbeli, mind az intézetbeli tartózkodás előtti és utáni társas folyamatokkal kapcsolatban. Ezen elmélet szerint a javítóintézet bentlakói az intézetbe kerülés előtt is jobban ismerik a bűnözés világát és az argót, mint a normál iskolába járó gyermekek (ezt mutatják vizsgálatunk adatai is), ám az elmélet valószínűsíti, hogy a kriminalizáció fokozódik egy olyan társas közegben, melyet csak egymással érintkező, egymással összezárt bűnözők alkotnak.

Meglepő módon a differenciális asszociáció elméletével kapcsolatban kevés empirikus kutatást végeztek.<sup>90</sup> Ennek egyik oka valószínűleg az, hogy a bűnözéssel kapcsolatos tanulási folyamatok kvantitatív elemzése során módszertani problémák merülnek fel.

E tekintetben az argótesztnek akár küldetése is lehet, mivel lehetővé teszi, hogy a bűnözői tanulást egy viszonylag egyszerű kvantitatív módszerrel tanulmányozzuk. Az argóteszt validitása a teszt projektív jellege miatt viszonylag nagyfokú. Az argótudás mellett, hogy szignifikáns összefüggést mutatott a deviáns normákkal és a deviáns magatartással, egyértelműen megkülönböztette a javító-

<sup>89</sup> Ld. pl. HEMPEL (1959: 296).

<sup>90</sup> Ld. CRESSEY (1964).



intézeti csoportot a két kontrollcsoporttól. Emellett az argótudás kovarianciát mutatott olyan, a bűnözői szocializáció szempontjából alapvetően fontos változókkal, mint a javítóintézetben eltöltött idő, az informális társadalmi rendben betöltött státusz, és a későbbi visszaesés (ezekkel a változókkal az argótudás nagyobb mértékben kovariáns, mint a bűnözői normák vagy a bűnözői magatartás).

A bűnözői nyelvet, vagyis az argót a bűnözői csoporthoz való csatlakozás mutatójaként használó vizsgálatunk eredményei a következőképpen foglalhatóak össze: a bentlakók általában már az intézetbe kerülés előtt tapasztalatokat szereznek a bűnözői szubkultúrával kapcsolatban, ám e tapasztalatok egyénekenként különbözőek és sok esetben igen felületesek. A javítóintézetben mindannyian kapcsolatba kerülnek egy viszonylag explicit bűnözői szubkultúrával. Minél tovább maradnak a bentlakók az intézetben, annál jobban megismerik ezt a bűnözői kultúrát. Az intézeti közösség hierarchiájára az jellemző, hogy a leginkább megbecsült és a legnagyobb befolyással rendelkező bentlakók ismerik a legjobban a bűnözés világát: nagyobb argótudás, több antiszociális norma és nagyobb aszociális és bűnözői tapasztalat jellemző rájuk. Sőt, mivel a javítóintézet bentlakói kénytelenek egymással érintkezni, gyorsul a bűnözői szubkultúrába való beilleszkedés folyamata. A visszaeső bűnözéssel kapcsolatos adatok azt mutatják, hogy az argóban kifejezésre jutó antiszociális értékek károsak a társadalomba való későbbi beilleszkedésre.

12. táblázat: Az argóteszt kifejezéseit helyesen definiáló különböző csoportok százalékos megoszlása. Női alanyok a javítóintézetben (J), a középiskolában (K) és az egyetemen (E)

Argókifejezés	Argótudás			Argókifejezés	Argótudás		
	J	K	E		J	K	E
<i>nascha</i> 'megszökik, elfut'	96	7	0	<i>bescha</i> 'börtönben van, ül'	72	1	0
<i>lack</i> 'dühös, aljas'	94	17	5	<i>lover</i> 'pénz'	70	31	5
<i>gå på P</i> 'Preludint* használ kábítószerként'	92	1	2	<i>musta</i> 'kávé'	70	0	0
<i>mula</i> 'megöl, meghal'	92	0	2	<i>spela över</i> 'hisztériás rohama van'	66	1	3
<i>torska</i> 'letartóztatják'	90	1	8	<i>sitta för lösen</i> 'csavargás miatt elzárt'	62	0	0
<i>knegare</i> 'becsületes dolgozó ember'	88	11	15	<i>tjavo</i> 'fiú, férfi'	62	0	0
<i>flator</i> 'homoszexuális lányok'	88	0	0	<i>sökning</i> 'pszichiátriai vizsgálat'	60	0	0

\* Amfetaminszármazék elnevezése Svédországban. (A szerk.)

Argókifejezés	Argótudás			Argókifejezés	Argótudás		
	J	K	E		J	K	E
<i>blåsa en torsk</i> 'ügyfelét becsapó prostituált'	86	0	3	<i>plit</i> 'őr, rendőr'	60	0	0
<i>resande</i> 'cigány, tattare'	86	0	0	<i>få nerköp</i> 'elverik'	58	0	0
<i>töja</i> 'cigaretta'	86	0	0	<i>buro</i> 'gazdálkodó, nem cigány'	54	0	0
<i>pilo</i> 'részeg'	86	4	13	<i>volta</i> 'börtönben letöl- tendő idő'	54	0	0
<i>gå på sporten</i> 'prosti- tuáltként dolgozik'	84	7	32	<i>dubbelkvart</i> 'kétágyas szoba, kétszemélyes ágy'	52	0	0
<i>tjåla</i> 'lop'	84	1	3	<i>joning</i> 'alkohol'	50	19	0
<i>dabb</i> 'ütés, verés'	84	8	2	<i>stattarna avar</i> 'jön a rendőrség'	44	0	0
<i>golare</i> 'informátor'	84	0	0	<i>känningar</i> 'haverok, kapcsolatok'	42	1	18
<i>dödspolare</i> 'jó haver'	82	4	21	<i>stillo</i> 'börtön'	40	1	23
<i>rackla romani</i> 'cigányul vagy tattare nyelven beszél'	82	3	11	<i>snedtändning</i> 'a kábítószert negatív mellékhatásai'	36	0	0
<i>komma på hispan</i> 'elme- gyógyintézetbe kerül'	82	1	6	<i>nertjack</i> 'nyugtatók'	30	0	0
<i>intjack</i> 'betöréses lopás'	80	48	73	<i>penna tji</i> 'nem mond semmit'	30	0	0
<i>bomma döden</i> 'elkéri a cigaretta-csikket'	80	0	0	<i>bra läggning</i> 'jó hely a lopott holminak'	28	0	0
<i>garia</i> 'lány, nő'	76	4	0	<i>nasa</i> 'elad'	26	0	21
<i>jura</i> 'néz'	76	1	0	<i>randa pek</i> '(tiltott) levelet ír'	26	0	0
<i>libbra</i> 'pénztárca'	76	0	0	<i>storhäcken</i> 'rendőrautó, rendőrör, Stockholm'	22	1	3
<i>tjuring</i> 'kés'	76	1	0	<i>meta lax</i> 'férfipartner ke- res homoszexuális prostituáció esetén'	4	0	0
<i>helsläng</i> '100 korona'	72	0	0	<i>lumia</i> 'prostituált nő'	2	0	0

**Irodalom\***

- ANDERSSON, D. P. (1849): *Testamente från Stupstocken eller strödda anteckningar ur en dödsfänges lefnad* [Végrendelet a vesztőhelyről, avagy szórványos feljegyzések egy halálra ítélt fogoly életéről]. Sajtó alá rendezte A. Ö. LÖFVÉN. Uppsala, Hanselli.
- AVÉ-LALLEMANT, F. C. B. (1858–1862): *Das deutsche Gaunerthum...* [A német tolvajvilág...]. I–IV. Leipzig, Brockhaus.
- BERGMAN, G. (1929): Västgötaknallarna och deras hemliga språk, månsing [Västgötlandi házalók és titkos nyelvük]. *Nysvenska studier*, 9: 153–238.
- BERGMAN, G. (1934): Ur en Stockholms-nasares ordförråd [Egy stockholmi zsidó szókincséről]. *Nysvenska studier*, 14: 56–70.
- BERGMAN, G. (1939): Om sotarnas språk [A kéményseprők nyelvéről]. *Vetenskaps-societeten i Lund*. Árboks. 73–126.
- BERGMAN, G. (1964): *Slang och hemliga språk* [Szlang és titkos nyelv]. Stockholm, Prisma.
- BJESTEDT, Å. (1956): Interpretations of sociometric choice status [A szociometriai státusz interpretációi]. *Studia Psychologica et Paedagogica*. Lund, Gleerup.
- BONDESON, U. (1964): *Sociometriska frågors specificitet* [A szociometriai kérdések sajátossága]. Lund University, Department of Sociology. Stencil.
- BONDESON, U. (1967): *Argot och kriminell socialisering* [Argó és bűnügyi szocializálás]. Lund University, Department of Sociology. Stencil.
- CLEMMER, D. (1940): *The Prison Community* [A börtönközösség]. Boston, Christopher Publishing House.
- CRESSEY, D. R. (1953): *Other People's Money: a study in the social psychology of embezzlement* [Mások pénze. (Tanulmány a sikkasztás szociálpszichológiájáról)]. Glencoe, Free Press.
- CRESSEY, D. R. (1964): *Crime and Differential Association* [Bűnözés és differenciális asszociáció]. Haag, Martinus Nijhoff.
- CROFT, I. J.–GRYGIER, T. G. (1956): Social relationship of truants and juvenile delinquents' [Iskolakerülők és fiatalok bűnelkövetők társas viszonyai]. *Human Relations*, 9: 439–66.
- DORPH, N. V. (1837): *De jydsk Zigeunere og en rotwelsk Ordbog* [A jytlandi cigányok és egy rotwelsch szótár]. Kjøbenhavn, Gyldendals.
- ETZLER, A. (1944): *Zigenarna och deras avkomlingar i Sverige* [A cigányok és leszármazottaik Svédországban]. Uppsala, Almqvist & Wiksell.
- FESTINGER, L. (1953): An analysis of compliant behavior [A szolgálatkész viselkedés elemzése]. In: *Group Relations at the Cross-roads*. Szerk. M. SHERIF–M. WILSON. New York, Harper.
- FLEKSTAD, K. (1949): *Omstreifere og sigøynere* [Csavargók és cigányok]. Oslo, Aschehoug.
- GARRITY, D. L. (1961): The prison as a rehabilitation agency [A börtön mint a rehabilitáció színtere]. In: *The Prison*. Szerk. D. R. CRESSEY. New York, Holt, Rinehart and Winston. 358–80.
- GIBB, C. A. (1950): The sociometry of leadership in temporary groups [A vezetői viszonyok szociometriája ideiglenes csoportokban]. *Sociometry*, 13: 226–43.

\* A skandináv címek magyarra fordításban Keresztes László volt segítségünkre.

- GJERDMAN, O. (1947): Två förbrytarordlistor från 1840-talet [Két bűnöző szójegyzék az 1840-es évekből]. *Svenska Landsmål*, 70: 65–184.
- GJERDMAN, O. (1950): Djos Per Anderssons ordlista i original [Djos Per Andersson szójegyzéke eredetiben]. *Svenska Landsmål*, 73: 85–126.
- GLASER, D. (1964): *The Effectiveness of a Prison and Parole System* [A börtön és a feltételes szabadságra bocsátás rendszerének hatékonysága]. New York, Bobbs-Merill.
- GOFFMAN, E. (1961): *Asylums. Essays on the social situation of mental patients and other inmates* [Menhelyek. (Esszék a pszichiátriai gondozottak és más bentlakók társadalmi helyzetéről)]. New York, Anchor Books.
- GOLDIN, H. E.–O’LEARY, F.–LIPSIUS, M. (1962): *Dictionary of American Underworld Lingo* [Az amerikai alvilág lingójának szótára]. New York, Citadel.
- GRANLUND, E. (1933): *Sex år* [Hat év]. Stockholm, Tidens Förlag.
- GUIRAUD, P. (1963): *L’argot* [Az argó]. (Que sais-je? Nr. 700.) 3. kiadás. Paris, Presses Universitaires de France.
- HANSEN, H. P. (1921): *Natmaendsfolk og kjaeltringer* [Éjszakai emberek és zsványok]. Kjøbenhavn, Hassings.
- HANSEN, H. P. (1952): *Jyske skøjere og rakkere* [Jyllandi szélhámosok és csirkefogók]. Kjøbenhavn, Hassings.
- HEMPEL, C. G. (1959): The logic of functional analysis [A funkcionális elemzés logikája]. In: *Symposium on Sociological Theory*. Szerk. L. GROSS. New York, Row–Peterson.
- DE HEYMOWSKI, A. (1955): *Om ‘tattere’ och ‘resande’* [„Csavargókról” és „házalókról”]. Uppsala, Department of Sociology. Stencil.
- HOMANS, G. C. (1950): *The Human Group* [Az emberi csoport]. New York, Harcourt, Brace & World.
- HOMANS, G. C. (1961): *Social Behaviour. Its elementary forms* [A társas viselkedés. (Alapvető formái)]. London, Routledge & Kegan Paul.
- ISRAEL, J. (1963): *Socialpsykologi* [Szociálpszichológia]. Stockholm, Svenska Bokförlaget.
- IVERSEN, R. (1944): Secret languages in Norway. Part I. The Romany language in Norway [Norvégiai titkos nyelvek. I. rész. A romani nyelv Norvégiában]. *Skrifter utgitt av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo*, 3: 1–275.
- IVERSEN, R. (1945): Secret languages in Norway. Part II. The Rodi (Rotwelsch) in Norway [Norvégiai titkos nyelvek. II. rész. A rodi (rotwelsch) Norvégiában]. *Skrifter utgitt av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo*, 2: 1–267.
- IVERSEN, R. (1950): Secret languages in Norway. Part III. The Månsing in Norway [Norvégiai titkos nyelvek. III. rész. A månsing Norvégiában]. *Skrifter utgitt av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo*, 2: 1–110.
- JUDGES, A. V. (1930): *The Elizabethan Underworld* [Az Erzsébet-kori alvilág]. London, Routledge.
- KINSEY, A. C.–POMEROY, W. B.–MARTIN, C. E. (1948): *Sexual Behavior in the Human Male* [Az emberi hím szexuális viselkedése]. Philadelphia, Saunders.
- KONOW, S. (1922): Gypsy languages [Cigány nyelvek]. *Linguistic Survey of India*, 11: 1–213. Összeáll. és szerk. G. A. GRIERSON. Calcutta, Superintendent Government Printing.
- LACASSAGNE, J.–DEVAUX, P. (1948): *L’argot du milieu* [Az alvilág nyelve]. Paris, Albin Michel.

- LAZARSFELD, P. F.–MERTON, R. K. (1954): Friendship as social process [A barátság mint társadalmi folyamat]. In: *Freedom and Control in Modern Society*. Szerk. B. MORROE. New York, Van Nostrand.
- LERMAN, P. (1967): Argot, symbolic deviance and subcultural delinquency [Argó, szimbolikus deviancia és szubkulturális bűnözés]. *American Sociological Review*, 32: 209–24.
- LIPPITT, R.–POLANSKY, N.–ROSEN, S. (1952): The dynamics of power [A hatalom dinamikája]. *Human Relations*, 5: 37–64.
- LOMBROSO, C. (1887): *L’homme criminel* [A bűnöző ember]. Paris, Felix Alcan.
- MALINOWSKI, B. (1923): The problem of meaning in primitive languages [A jelentés problémája a primitív nyelvekben]. In: C. K. ODGEN: *The Meaning of Meaning*. London, Kegan Paul, Trench, Trubner. 296–336.
- MAURER, D. W. (1955): Whiz mob [Ügyes banda]. *Publication of the American Dialect Society*, 24: 1–199.
- MENCKEN, H. L. (1936): *The American Language* [Az amerikai nyelv]. London, Kegan Paul.
- MERTON, R. K. (1957): *Social Theory and Social Structure* [Társadalomelmélet és társadalmi struktúra]. Glencoe, Free Press.
- MIKLOSICH, F. X. (1872–1880): Über die Mundarten und die Wanderungen der Zigeuner Europas 1–12. [Európa cigányainak nyelvjárásairól és vándorlásairól 1–12.]. *Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften*. Wien.
- MISKOW, J.–BRØNDAL, V. (1923): Sigøjnersprog i Danmark [Cigánynyelv Dániában]. *Danske Studier*, 20: 97–145.
- MONTELEONE, C. V. J. (1949): *Criminal Slang* [A bűnözői szleng]. Boston, Crostopher Publication House.
- NICEFORO, A. (1912): *Le génie de l’argot* [Az argó szelleme]. Paris, Mercure de France.
- PALM, H. (1910): Hemliga språk i Sverige [Titkos nyelvek Svédországbán]. *Svenska Landsmål*, 57–109.
- PARTRIDGE, E. (1961): *A Dictionary of the Underworld. British and American* [Az alvilág szótára. Brit és amerikai]. London, Routledge & Kegan Paul.
- POLANSKY, N.–LIPPITT, R.–REDL, F. (1950): An investigation of behavioral contagion in groups [A viselkedés káros hatásának vizsgálata csoportokban]. *Human Relations*, 3: 319–48.
- POTT, A. F. (1844–1845): *Die Zigeuner in Europa und Asien I–II*. [A cigányok Európában és Ázsiában I–II.]. Halle, Heynemann.
- ROMMETVEIT, R. (1955): *Social Norms and Roles* [A társadalmi normák és szerepek]. Oslo, Akademisk Forlag.
- SAINÉAN, L. (1912): *Les sources de l’argot ancien* [A régi argó forrásai]. I–II. Paris, Champion.
- SCHACHTER, S. (1959): *The Psychology of Affiliation* [A csoporthoz kötődés pszichológiája]. (Stanford Studies in Psychology. No. 1.) Stanford, Stanford University Press.
- SCHRAG, C. (1954): Leadership among prison inmates [Vezetői viszonyok fogvatartottak körében]. *American Sociological Review*, 19: 37–42.
- SCHWOB, M.–GUIEYSSE, G. (1892): Étude sur l’argot français [Tanulmány a francia argóról]. *Mémoires de la Société de linguistique de Paris*, 7: 33–56.
- SEGERSTEDT, T. T. (1944): *Ordens makt. (En studie i språkets psykologi)* [A rend hatalma. (Tanulmány a nyelvlélektanról)]. Stockholm, Natur och Kultur.

- SEGERSTEDT, T. T. (1956): *Symbolmiljö, mening och attityd* [Szimbólumvilág, szándék és magatartás]. Uppsala, Almqvist & Wiksell.
- SHERIF, M.–SHERIF, C. W. (1964): *Reference Groups* [Referenciacsoportok]. New York, Harper and Row.
- SUNDT, E. L. (1852): *Beretning om fante- eller landstrygerfolket i Norge* [Jelentés a csavargókról és szélhámosokról Norvégiában]. Christiania, Ablsted.
- SUTHERLAND, E. H. (1937): *The Professional Thief. By a Professional Thief* [A profi tolvajról. (Egy profi tolvajtól)]. Chicago, University of Chicago Press.
- SUTHERLAND, E. H. (1956): *The Sutherland Papers* [Tanulmányok]. Szerk. A. COHEN–A. LINDSMITH–K. SCHUESSLER. Bloomington, Indiana University Press.
- SVERI, K. (1960): *Kriminalitet og alder* [Bűnözés és életkor]. Stockholm, Almqvist & Wiksell.
- SYKES, G. M. (1958): *The Society of Captives* [A rabok társadalma]. Princeton, Princeton Univ. Press.
- SYKES, G. M.–MATZA, D. (1957): Techniques of neutralization [Semlegesítő technikák]. *American Sociological Review*, 22: 664–70.
- TEGNÉR, IFJ. E. (1880): *Språkets makt öfver tanken* [A nyelv hatalma a gondolat fölött]. Stockholm, Samson & Wallin.
- THESLEFF, A. (1901): Wörterbuch des Dialekts der Finnländischen Zigeuner [A finnországi cigány nyelvjárás szótára]. *Acta Societatis Scientiarum Fennicae*. Helsingfors. 29: 1–125.
- THESLEFF, A. (1912): *Stocholms förbrytarspråk och lägre slang 1910–1912* [A stockholmi bűnözőnyelv és az alvilág szlengje 1910–1912]. Stockholm, Bonniers.
- THOMAS, W. I. (1924): *The Unadjusted Girl* [A nem alkalmazkodó lány]. London, Routledge.
- TURNER, R. L.–BENDER (1963): Romany language [Romani nyelv] és Sanskrit language [Szanszkrit nyelv]. In: *Encyclopaedia Britannica*, 19: 463–4 és 954–7.
- VAN GENNEP, A. (1909): Essai d'une théorie des langues spéciales [Értekezés a speciális nyelvek elméletéről]. In: VAN GENNEP: *Religions, moeurs et légendes. II*. Paris, Mercure de France. 285–316.
- WHEELER, S. (1961a): Role conflict in correctional communities [Szerepkonfliktus a büntetés-végrehajtási intézetek közösségeiben]. In: *The Prison*. Szerk. D. R. CRESSEY. New York, Holt, Rinehart and Winston. 229–59.
- WHEELER, S. (1961b): Socialization in correctional communities [Szocializáció a büntetés-végrehajtási intézetek közösségeiben]. *American Sociological Review*, 26: 697–712.
- ZETTERBERG, H. L. (1957): Compliant actions [Szolgáltatékész cselekedetek]. *Acta Sociologica*, 2: 179–201.

(Fordította Kovács Tamás)